

8.94.347-1

А-

ХОДР. 97.

АБАЙ

АБАЙ КУНАНБАЕВ

*Туулганына 150 жыл
толушуна арналат*

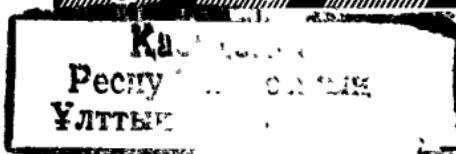

АБАЙ

Ырлар

Бишкек
«Шам» басмасы 1995

150048

ДААНЫШМАН ОЙЧУЛ

*Ар бир элдин өз дооруна тиешелүү чолпондой
балбылдап жанып турган, көңүлүңдү ынантып,
жан дүйнөңдү жарык кылган, сер акыл, деңиздей
чалкып жаткан терең адамдары бар. Борбордук
Азияда жеке казак эли эмес, бүткүл чыгыш элине
тиешелүү даанышман ойчулдардын сабында тур-
ган алт инсан бул — Абай.*

*Абайдын өз элинин кең келечеги учун күйүп-жа-
нып, албуут сезимге жык толгон*

*Тамагы токтук,
Жумушу жоктук,
Азгырат адам баласын.
Талашып бошко,
Жоо болуп доско,
Кор болуп кетип барасың...
Илимди изден,*

*Дүйнөнү кездеп,
Чар тарапка уңулдум.
Кулагын салбас,
Тилиңди албас,
Көп наадандан түңүлдүм.*

*Сулуунун теңдешсиз, маҳабаттын аруулугун
жүрөгү менен аңдай билген:*

*Кең маңдай, колоң чач,
Же бир кез, же кулач.
Ак тамак, кызыл жүз,
Акинай бетиң ач.
Кара көз, иймек каш,
Караса жан тойбос.
Оозуң бал, эрдинг ғүл,
Ак тишиң кир болбос.
Кыр мурун, кыпча бел,
Солкулдаар соксо жел.
Ак этиң мамыктай,
Өзгөчө бүткөн ғул...*

берегидей жалындуу кайталангыс саптары

Абайдын эл кызыкчылыгын баарынан жогору койгон шер мунөз, терең маданияттуу, чыныгы элдик акын экендигин да айкын туйгузуп турат.

«Пайдасыз жашоо — мезгилсиз өлүмгө тете» деген, улуу Гете. Абайдын да казак калкы үчүн өлчөөсүз зор иш жасагандыгын, аны дүйнө элине дайын кылыш ачып берген залкар жазуучу, ири окумуштуу Мухтар Ауэзов мындайча белгилейт: «Казак адабияты үчүн Абай киргизген жаңылык көп. Абай — казактагы сүрөттүү, сулуу сөздүн атасы, терең сырлуу, кең маанилүү, кооз өлөңдүн атасы. Казак өлөңүнө үлгү, өрнөк берген, түрүн көбөйтүп, калыбын көңейткен — Абай. Ал казактын ичинен окуучу тапкан. Адабиятка, өлөң, ырга мурда орногон терс пикир, терс угумдун баарын жоготуп, журттун оюн тарбиялаган.

Мындан соңку чоң кызматы: кырдагы калың казакка Европа маданиятынын эшигин ачкан, орустун Пушкин, Лермонтов, Крыловун казакка тааныткан. Маданияттуу журттун өөрчүгөн тили менен айткан таттуу күү, назик сезимдерин Абай казактын дүкөн көрбөгөн жалпак тили менен

*өзүндөй таттуу, сезимдүү кылып айтып берген.
Ошентип Абай казак окурмандарынын ою менен
катарап сезимин да тарбиялаган.*

Казактын тилине Абайдын сицирген эмгегинин натыйжасында бул тилдин бардык байлыгы, ёрнөктүүлүгү табылган. Бул Абайдын казак тилине шиштеген кызматы. Ал мурункудай ар нерсени эт көргөн далбасалыктын ордуна казактын жаштарын-билим жарыгына умтул, деди, карысына-малыңды дурустап бак, деди, атка минген жакшыларына элди ириткиге салбай адад эмгек кыл, парзыңды аткар, деди.

Адабияттын зор милдетинин бири — элдин мүнөзүн түзүү деп билгендиктен Абай эл ичиндеги көпчүлүктүн мүнөзүн өлөң менен сүрөттөп, белгилүү түштерди жараткан.»¹

Абай — казак акындарынын тунгучтарынан. Жазма адабияттын Ч. Валиханов, Ы. Алтын-саринге оқшогон өкүлдөрү Абайга чейин эле болгон, бирок алар адабиятка Абайчалык жаңылык

¹ Мухтар Ауэзов Адабият тарыхы Алматы «Эне тили» 1991, 229—230 бет

киргизе альшпаган. Абай казак адабиятына жаңы доор баштагандыгын белгилүү акын Сабит Муканов: Абайга чейин казак өлөңдөрүндө «он бир муундуу»; «төрт жолдуу» эки гана түр болгондугун эскерет.

«Ал элдик фольклордук форманы пайдалануу менен катар казактын ыр маданиятына көп жаңылыктарды жасады, ырга он бир түрдүү ыр техникаларын киргизди, ошол эле учурда орус классиктеринин алдыңкы идеяларынын таасири астында, орус ырларынын маданий техникаларын өздөштүрдү, өздөштүргөндө да кокустан эмес, чыгармачылык жол менен өздөштүрдү, ал ыр техникасын казак тилинин законуна, элдин угумуна үйлөштүрө жасады. Ошондуктан Абайдын бул жаңылыктары элдин угумуна жат эмес жаңылык болду. Ырдын бул жаңылыгы обонду да жаңыртты. Абай обончу, композитор да болгон. Өзүнүн жаңы формадагы ырларына ылайык жаңы обондорду ал өзү чыгарган. Анын ыры менен обону өзүнүн сүйүктүү шакирти Көпбай сыйактуу досторунун демилгеси аркылуу казак элинин

бардык чаркына жыйылган. Абайдын казак адабиятына киргизген жаңы формалары күнү бүгүн жаңы¹ — деп жазған кыргыз элинин таланттуу ақыны, академик Аалы Токомбаев. Абайдын калтырган мурастарынын арасында эки-уч поэмасынан сырткары дээрлик чыгармаларын лирикалык ырлар түзөт. Ал орус жазуучуларынын чыгармаларын жакшы билүп, орус ақындарынын өзү жактырган авторлорунун ырларын көп котргондуктан анын жеке чыгармачылыгына орус классикасынын тийгизген таасири арбын. Өзгөчө табият кооздугун артылта сүрөттөөдө Пушкиндин, сатирадык ырларында Салтыков-Щедриндин, мергенчиликке арналган чыгармаларында Тургенев, Толстойдун таасири тийгени шексиз.

Өз мезгилиниң эң билимдүү, окумал адамы катары Абай орус тили аркылуу Гете, Байрон, Дюма жана башка батыш европалык классиктердин чыгармалары, ал тургай замандаштарынын эс-

¹ Абайдын ырлары: Ф.: «Кыргызмамбас» 1954, 8-бет

керүүсүнө караганда байыркы грек философтору Сократ, Аристотель, Спиноза, Спенсер жана кадимки Дарвиндин эмгектери менен да анын таанышы экендиги¹ байкалат.

Абай барыдан мурда чыгыш элинин аңгеметкая, жомок, эпосторун жогору баалаган. Чыгыштын «Шахнамэ», «Лайли Мажнун», «Көр уулу» поэмалары анын баяндоосу аркылуу казак талаасына кеңири тараган. Ал ошондой эле жакынкы чыгыштын улуу маданияты тарыхын, тарыхый инсандарын, мусулман тарыхын мыкты билген. Элдик улуу чыгармаларды, казак элинин макалылакап, учкул сүздөрүн көп билип жана өзүнүн бар билгендерин өз чыгармаларына кеңири колдогондуктан Абай казак тилин эпсиз байыткан.

Жакшы чыккан азамат элин билеер,
Элин билген ал адам билим билеер.
Эчен түрлүү адамдын тилин билеер,
Чыгып турган ал адам чынар болоор.
Чымчык сайран чынарга булбул коноор.

¹ М. Аүзэов. Мысли разных лет. Алма-Ата. 1961, стр 126.

*Түбү жоон тамырлуу терек болоор,
Көлөкөсү көп жылга керек болоор — деп,
кыргыздын даанышман ойчулу Калыгул айткандаи
Абайдын кол жеткис чыгармачылык дөөлөттүнүн
таасири учурунда кыргыз, өзбек, башкыр, татар
өңдүү боордоо элдерге да зор болгон.*

*Даанышман ойчул, устмат котормочу, улуу
акын Абай (Ибрагим) Кунанбай уулунун 150 жаш-
ка толгон мааракеси зор салтанатта
белгиленүүдө.*

*Абайдын ырларын кыргыз тилине которуу иши
1930—1940-жылдарда эле Жоомарт Бөкөнбаев,
Аалы Токомбаев жана башкалар тарабынан алгач
колго алынган. Улуу акындын ырлар жыйнагы
«Абайдын ырлары» деген ат менен Аалы
Токомбаевдин котормосунда буга чейин 1954—
1970-жылдарда эки сапар жарыяланган.*

*Ал эми ушул жолку чыгарылышына Абайдын
ар жылдарда республикалык басма сөздө Жоомарт
Бөкөмбаев, Аалы Токомбаев, Совет Урманбетов,
Сулайман Маймулов өңдүү авторлор тарабынан*

*жарык көргөн негизги ырлары топтоштурулду.
Бул да болсо алп инсанга арналган акактай чакан
белек катары кызмат өтөмөкчү...*

Абдысалам Обозканов

Кыргыз Улуттук Илимдер академиясынын Адабият
жана искусство институтунун илимий кызматкерi

БҮРКҮТЧУ

Бүркүтчү жаш сонордо чыкты аңга,
Таштардан тұлқу чыгат аңдығанга.
Жакшы ат менен ыннак дос бир канымет —
Ыңтайлуу, жеңил кийим аңчы адамга.
Жолукса издегендे кайткан изи,
Сагадан тұлқу качып из чалғанда.
Бүркүтчү тоо башында, какчуу түздө,
Кубалап тапкан изди бет алғанда.
Тартканда томогосун тигил қырдан
Қыраандын көзү көрүп талпынганды.
Төмөн түшсөм тұлқу өрдөп кутулар деп,
Кандуу көз кайкып кайта чыкса асманга.
Ошондо карап калат качкан тұлқу,
Билген соң кутулбасын кур качканда.
Оозун ачып ырысылдап тишин кайрап,

Жан талашат алдагы чымын жанга.
Чыдабай, кызыгына кумар аңчы
Чаба берет карабай жыгылганга.
Кырк бычакчан тиштенип турган түлкү,
Оңой эле жоо эмес, эр кыраанга,
Сегиз найза колунда, көз ирмебей,
Баатыр да күтүп турбайт эртең таңга.
Канат, куйрук шуулдап ышкырышат,
Кыраан көктөн зыркырап куюлганда.
Айкашат жарк-журк этип экөө бирдей,
Жекедеги баатырдай кан майданда,
Кезешип бири көктөн бири жерден —
Батышат адам үчүн кызыл канга.
Кар аппак, бүркүт кара, түлкү кызыл
Окшоп кетет киринген сулууларга.
Кара чачын көтөрсө кош чыканак
Ада бүлк-бүлк этпейби сыйпаганда?
Аппак эт, кылкызыл бет, жылжылаңаң,
Кара чач, кызыл жүздүү жашырганда.
Күйөө эр, колуктусу — сулуу болуп,
Окшошот тар төшөктө жалгашканга,
Соорусу арт жагынан бүлк-бүлк этет,

Астына кыраан бүркүт дал басканда.
Бүркүт да, ээси да короздонот,
Алтымыш эки айлануу түлкү алганда.
«Үйрүң менен үч тогуз» жымындашат,
Түлкүнү улуулары байлаганда.
Тумакты силкип кийип, насыбайды
Бир атасың көңүлүн жайлланганда.
Тоодон жийде тергендей ала берсе
Жашарасың, чыгасың кумардан да.
Көкүрөктө жаман ой, кир да жок,
Кеңешкениң оң болот күш салганда.
Эч кимге зыяны жок өзүм көргөн,
Бир кызык ишім ушул шум жалганда.
Көнүл ойлуу, көкүрөгү зеректерге
Баары да айкын туралай ойлонгонго?
Билбессин, үстүрт карап булгактасаң,
Сүретүн көрө албассың кеп бакпасаң.
Көлөкөсү түшөт го көкөйүңө
Эр сөзүн бир ойлонуп салмактасаң.
Муну окуса жигиттер, аңчы окусун,
Түшүнбөйсүң күш салып даам татласаң.
1882.

КАЛЫҢ ЭЛИМ

Калың элим казагым, кайран журтум!
Устарасыз оозуңа түштү мурутун.
Жакшы менен жаманды айырбастан,
Бири кан, бири майлуу эки ууртуң.
Бет жагындан чырайың кандай жакшы,
Кандай гана бузулду, сенин сыртың?
Укпайсың, өз сөзүндөн башка сөздү,
Ооз менен орок оргон өңкөй кыртың.
Өзүмдүкү дей албай, өз малыңды,
Күндүз күлкү бузулду, түндө уйкуң.
Көрсө кыздар желпинет убадасыз,
Кылтың этсе бир күнү, бирде буртуң.
Баш-башына бай болгон өңкөй кыйкым,
Бузган жокпу, моминтип элдин сыйкың?
Өзүңөрдү түзөлөр дей албаймың!
Өз колундан кетпесе, эми өз ыркың!
Агайын, жок нерседен этет буртуң,

Анын да албадыбы кудай кулкун?
Бирдик жок, береке жок, чын бейил жок,
Сапырылды байлыгын, баккан жылкын!
Башта мээ, колдо малга талаш кылган,
Күч синашкан күнүлүк, бузду го ыркын.
Оңолбой, бойдо журсө ушул кыртын,
Бир жерден чыкпас бекен сенин тырпын?
Кай жериңден көңүлгө кубат кылдык:
Бел ашалбас болгон соң минген жылкын!
Тыянак, убадасыз байкуш кылтын,
Не чыгат кур күлкүдөн жыртын-жыртын?
Түшүндүрөр кишиге кез келгенде,
Ал унчукпай калабы салбай сыртын.

1886.

* * *

Карал турсам базарга ар ким баар,
Эмне издесе баары табылар.
Бирөө аштык алышат, бирөө мончок,
Ар кимге бирдей неме бербейт базар.
Ар кимдин өзү издеген кереги бар,
Сомолоп, акчасына буюм алар.
Бирөө угар бул сөздү, бирөө укпас,
Кунуна байым кылбай ан-таң калар.
Сөз угар ушу кезде киши барбы,
Айталбайм жалпы журтка бирдей жагар.
Жазган соң, тешик мончок жерде калбас,
Бирөөдөн бирөө алыш, элге тараар.
Бир киши эмес, жазганым жалпы журтка
Шашылбастан балдарым тыңшасаңар.
«Ит мончокту кантмекчи» деген сөз бар,
Шооласы бар жигиттер ойлоп каар.
1884.

* * *

Жашымда илим бар деп эскербедим,
Пайдасын көрө туруп текшербедим.
Эр жеткенче, уучума кармалбады,
Колумду мезгилинен кеч сермедин.
Ушинтип кур калуума айыптуу ким?
Колумду төп сермесем, минтээр белем?
Адамдын бир кызыгы бала деген,
Баланы окутууну жек көрбөдүм.
Баламды медресеге бил деп бердим,
Бийлик кылсын, чен алсын деп бербедин.
Өзүм да жогорулап, төш таяндым,
Казакка кара сөздөн тес бербедин.
Эмгегинди билерлик эч адам жок,
Акыры тынч жүргөндү терс көрбөдүм.
1885.

КАРТАЙДЫК

Картайдык, кайғы ойлодук уйку сергек,
Кыжырың чылаган уу, оюң кермек.
Мундашып сөздү тыңшаар адамың жок
Көнүлдү ким көтерүп болот эрмек.
Эзелден жаш картаймак, туулган өлмек,
Тагдыр жок, еткөн өмүр кайта келмек.
Баскан из, көргөн кызык артта калмак
Бир «кудайдан» башканын баары өзгөрмөк.
Акылга эрдик эрмек, бойду жәнмек,
Кылганы өнөрсүздүн өлө бермек.
Жетик ойлоп татырлык кылыш кылбай,
Эринчек, эсерликтен көпкө кәнмек.
Жамандар кылбай жүрөт адап әмгек,
Уурдадым деп уялбай басат көлбөк.
Акыйкат арамдыкты көрбей қалбас,
Миң күн эмес, бир күнү сыннат чөлмек.
Адамзат тириүлүктү дөөлөт көрмек,

Ақыл тапмак, мал тапмак, таза жүрмөк.
Бул экөөнүн бири жок кордук эле,
Кур чирен кунарсыздар күн өткөрмөк.
Наадандар жат ақылды әсине илмек,
Чындан көре жомокту тез үйрөнмөк.
Ким билет касиетин ақыйкаттын,
Ақылсыз чындан көре жокко ишенет.
Ақылдуу кара кылды қыркка бөлмөк,
Ардеменин кундарын баалай билмек.
Таразада, калыста өз боюнда,
Наадандын таяғы жок делбек-делбек.
Арамдын ичи кытмыр, сырты күлмөк,
Жакынын тириү андып, өлсө өкүрмөк.
Бир-эки жолу болгон киши қөрсө,
«Кудай сүйүп жараткан киши» демек.
1886.

КАЙРАН СӨЗҮМ КОР БОЛДУ.

Падыша, кудай сыйындым,
Туура, башта ёзуне.
Жоо жакадан алганда,
Жан көрүнбөйт көзүмө.
Аргын, найман жыйылса,
Таңыркаган сөзүмө.
Кайран сөзүм кор болду,
Тобыктынын ёзуне.
Салмактуу нагыз сары алтын,
Сатпастан берсең албайтко,
Шалдыраган жезине.
Шалдырысыз сары кымканты,
Садага кеткир сурашат,
Самаркандын бөзүнө.
Кеселдүү түйүн чечилсе,
Коко, моюн кесилсе,

Келбей кетпес көзүнө.
Алда кудай бендеси,
Түшпөй кетет дейсинаңбы,
Теңиринин тезине.
1886.

КӨҢҮЛ КАЛДЫ

Көңүл калды достон да, душмандан да,
Ким калды алдабаган тирүү жанда.
Алыс, жакын казактын баарын көрдүм,
Жалгыз-жарым калбаса анда-санда.

Пайда үчүн бирөө жолдош бүгүн таңда,
Ал сени таштайт бутуң кыйшайганда...
Менин жаным ушундан артыкпы деп
Ким калды чымырканчу бир майданда.

Эмдигинин сөзүндө ууру-карлык,
Санаалуу жан көрбөдүм сөз угарлык.
Ушул күндө бул элде эчтеме жок,
Мээр каныш элжиреп кубанарлык.

Байлары мал кызыгын биле алышпайт,
Ырац оттон аттарын мине алышпайт.

Күн сайын уурдатыш из кубалап,
Ыза менен ыржайып күлө алышпайт.

Соодагер да тынч соода кыла алышпайт,
Колдон берген пул кунун жыя алышпайт.
Эл жок жерде күч айтып топто танган,
Арсыздардан көңүлү тына алышпайт.

Эстүүлөр да ишине кубанышпайт,
«Эл азды» деп наадандар муңайышпайт.
Ала жылан, ач бака күпүлдөктөр,
Киши экен деп улуудан уялышпайт.

1886

ҮЗҮРГӨ

Үзүргө мезгилинде боз балалық,
Картайбастай көрбәйлүк, ойлонолук.
Жаштыкта көкүрөк өр, убайым жок.
Дебейбиз го баарынан кур калалык.

Бардык ой, өлөң айтып обон салмак,
Бирөөнү шылдың кылып колго алмак,
Кыздуу айылга кылтындаң үйүр болсо
Мактандычка бодолук болуп калмак.

Айтпаңар «өнбөс ишке жубаналық»
Акыл тапсак, мал тапсак кубаналық.
Кызды сүйсөң жактырып бирөөнү сүй,
Көрсө кызар, күндө ашык думаналык.

Жашында бир күлгөнүң бир каралық,
Ою жок күлкү баккан бечаралық.
Эң оболу издейлик өнөр билим,

Эч болбосо эмгектен мал табалық.

Той болсо, тон киелик, жүр баралық,
Бирибизди-бирибиз оодаралық.
Ат арыктайт, тон тозот, кадыр кетет,
Күлкүнү күүлөй берип жулмалаштық.

Убайым эр коргону, эси бардық,
Дүйнөдө-эн кыйындық колу тардық.
Балилерге элирбө, боз уландар,
Беш күндүк бул бир майдан эр сынарлық.

Башынан ата айтпаса, акыл жардық,
Табылбаса туугандар, ой саларлық.
Калжалактап өткөзгөн кайран үзүр,
Акыры тарткызбайбы анық зарлық?

Бул элде боз улан жок сөз угарлық,
Бээ да жок, жакшы айгыр да, ат тубарлық.
Ак сакалдар айткан жок дебес үчүн
Азгана алдын-ала сөз чыгардық.

1886.

* * *

Жигиттер оюн арзан, күлкү кымбат,
Эки түрдүү немеде: сыр да, сымбат.
Арзан, жалган кубанбай чын кубанар,
Эр табылса маекке көңүл жыргап.

Кай бирөө тыңшайт үйдөн чыкканынча,
Кай бирөө токтойт кулак укканынча.
Сөз маанисин билерлик кай бирөө бар,
Абайлайт ар бир сөздү өз алдынча.

Чын дил менен сүйсө экен, кимди сүйсө,
Бир сөз менен турса экен, өчсө, күйсө.
Кырмызы, кызыл жибек, боз уландар,
Оңгуч бөздөй булганат бир ным тийсе.

Эң керек боз уланга талаптуулук,
Ар түркүн өнөр, мүнөз, жакшы кылыш.
Жүрүшөт кай бир жигит көйрөндөнүп,

Сыртка бышык көрүнөт, көзгө сыйлык.

Күнүндү үзүр менен татуу өткүз,
Жетпесе бириңдики, бириң жеткиз,
Күнүлөшпөй татуу бол чын көңүлдөн,
Кыянатты түбөлүк эстен кеткис.

Ар жерде бирге жүрсөң башты кошуп,
Бириңди бириң түртпө сөзүн тосуп.
Бириңди бириң сыйласп, урматташын,
Кастарың достугуңдан жүрсүн чочуп.

Жолдошчо, пикирлештик көңүлгө эш,
Анын баркын жетесиз адам билбес.
Эр жигит билген сырын сыртка жайбас,
Аркандан бир ооз жалган айтып күлбөс.

Бирөөнү көркү бар деп жакшы көрбө,
Ээрчибе, кур напсиге кулач кербе.
Аял жакшы болалбайт чырай менен,
Мүнөзүнө түшүнбөй, көңүл бербе.

Акыл керек, иш керек, мүнөз керек,

Эр уялар иш кылбайт болсо зерек.
Алак, шалак, жыртаңдак, суюк аяк
Кызмалардан чыгышат кунсуз — кебек.

Аялың сени сүйсө, сен дагы сүй,
Коржондоп салкын тартпа күйсө сен күй,
Эри эстүү, аялы чын жароокер,
Татуу болсо, бейиштей олтурган үй.

Жок болсо катыныңдын жат өсөгү,
Болбосо мүнөзүндө чот кесеги,
Майышып жаңы ачылган гүлдөй жайнап
Кем болбойт алтын тактан жар төшөгү.

Жасалгалуу, малдуу деп байдан алба,
Кедей кызы арзан деп кумарданба.
Ары бар, акыллы бар, уяты бар,
Ата-энени кызынан капыл калба.

Үйүңө татуу курбуң келсе кирип,
Сурданба, кабак чытып имерилип.
Эри сүйгөн кишини ал да сүйсүн,
Урматтасын көңүлү таза жүрүп.

Курбуңдун жакшы болсун өз мүнөзү,
Абийирдүү, тамашалуу келсин сөзү.
Сен ага моюн буруп сүйлөгөндө,
Аялында болбосун анын көзү.

Кээ бир курбу бүгүн таттуу, эртең ачuu,
Нээти да жакындыгы бары сатuu.
Көкүрөгүндө кидир жок, кыянат жок,
Кажыбаган жигиттик — кайран таттуу.

Төрөлөт — мал, пайда деп эмдиги жаш,
Эмгек менен тапканын түздөп жыйбас.
Майда соода сыйктуу күлкү сатып,
Алган менен арааны такыр тойбос.

Чүкө уткандай көрүнөт алыш-бериш,
Так ушундай тирүүнүн көбү тегис.
Бири шыкыт талашып, бири бурдан,
Жакалашкан, доолашкан, уруш-кериш.

Жаш балдар абал таттуу боло калат,
Ээрчишип элжирешип дуусталат.
Бир-бирин кучакташып, чурулдашып,

Оюн таркаар кезинде уруш салат.

Бирөө ыйлайт калгансып түрдүү аран,
Ата-энеси буркулдайт андан жаман.
Таттуулугу курусун ойну менен,
Так ошого оқшошот ушул заман.

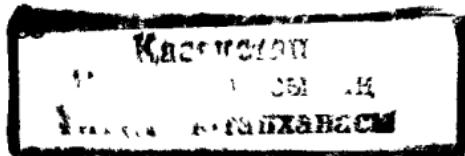
Жаман таттуу өзүңе даярдайт ор,
Ага ишенсөң бир күнү болосуң кор.
Ары бар, уяты бар улууга ишен,
Өзү чондун ийни да болотко зор.

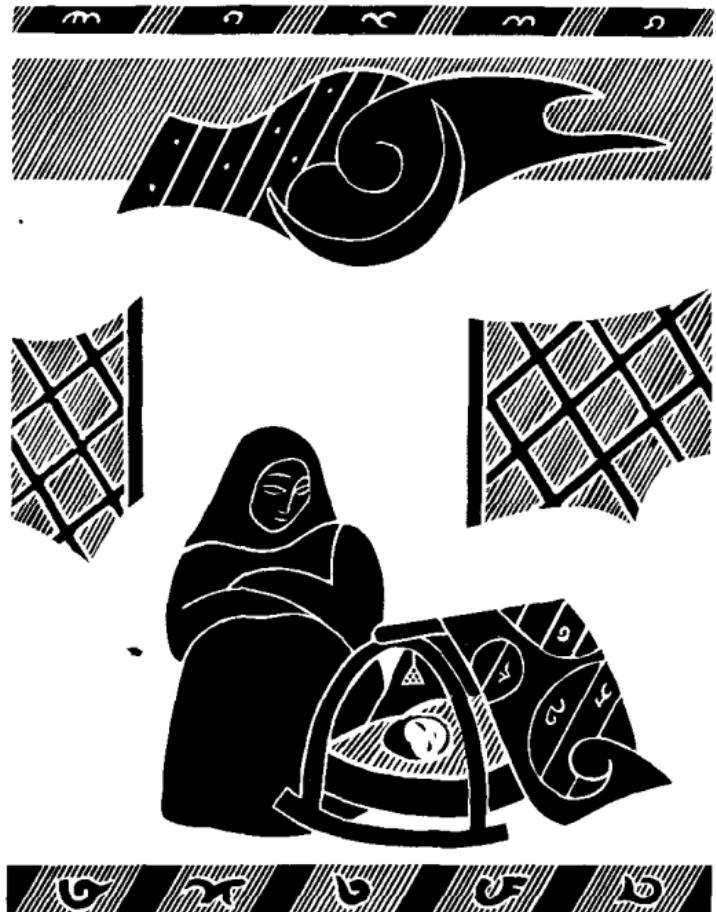
Казактын кайсысында бар санаасы,
Кылт этерде даңдаяр бир жалаасы.
Бышыктыктын белгиси арыз берүү,
Болбосо да алтын тыйын аласасы.

1886.

150048

* * *

Илим таппай мактанба,
Орун таппай балтанба.
Ойноп бошко күлүүгө,
Кумарданып шаттанба.
Беш нерсеге ашык бол,
Беш нерседен качык бол,
Адам болом десениз,
Тилек менен өмүргө,
Чын кайтысын жесениз.
Ушак, жалган, мактанчаак,
Эринчээк, бошко мал чачмак,—
— Беш душманын билсениз.
Талап, эмгек, терең ой,
Канаат, мээрим — ойлоп кой.
— Беш ыйык иш көнсөнүз.
Жамандык көрсөң жийиркенич
Көнүлдү суутуп тыйсаныз.

Жакшылык көрсөң ибараат,
Оюнзуга жыйнаңыз,
Илимдүү болбой эмне,
Балалыкты кыйсаныз.
«Андай болмок кайда» — деп
Айтпа илим сүйсөңүз.
Илимди сага ким берет,
Тутанbastan өчсөңүз,
Дүнүйө да, мал да ошол,
Илимге көнүл бөлсөңүз.
Билгендердин сезүнө
Чын ыклас берсеңиз.
Акыл бөлбөй көнбөңүз,
Бир ишке кез келсеңиз.
«Аксакал айтты, бай айтты»,
Ким болсо да шол айтты,
Акыл менен жеңсөңиз.
Наадандарга бой бербе,
Чын сөз менен өлсөңүз.
Аят, адис эмеско,
Динсиз болдуң дебеско,
Канча каршы келсеңиз.

Муну жазган кишинин,
Атын билбе, сөзүн бил!
Ушу жалган дүйнөдөн,
Чечен да еткөн булбулдай,
Көсөм да еткөн дулдулдай.
Сөз маанисин билсениз.
Акылың болсун тараза,
Агер кыйышк көрүнсө,
Мейлиң ташта, мейлиң күл,
Агер түзүк көрүнсө,
Угуп алыш көңүлгө ил.
Акылдуудан акмак көп,
Дебе көнтүн сөзү бул.
Жакындын сөзү таттуу деп,
Жакыным айтты дей көрбө.
Наадандыктан айттылса
Ишенин камын жей көрбө.
Алдан айттар коопум бул.
Өзүң үчүн үйрөнсөң,
Жамандыктан жипкирсөң,
Такшалаарсың жылдан-жыл.
Бирөө үчүн үйрөнсөң,

Бирөө билбей сен билсең,
Билгениндін баары тул.
Ишине карай — кишини ал,
Кишиге карап сөз алба.
Чындығы кайда билалбай,
Ар демеден кур қалба!
Муну жазған билген кул.
Чоң илимпөз Дауани¹
Үшүнтүптүр — ал чынчыл.
Сөзүн окуп ойлонгун,
Тез үрөнүп унутпа,
Жаш мезгилде көнүл гүл.

1886.

¹ Дауани — Абайдын түшүндүрүүсүнө караганда байыркы окумуштуулардын бири сыйктуу, бирок Дауани аттуу илимпөз белгисиз.

АТТЫН СЫНЫ

Чочмордой көкүлү бар, камыш кулак,
Коен жаак, кой моюндуу, бекен кабак,
Ооз-омуртка чыгыңкы, жалы майда,
Чункур желке, үнкурдэй болсо сагак.

Эриндүү, теке тумшук, узун тиштүү,
Кабыргалуу, аркасы болсо күчтүү.
Булчун эти бөлбөлөк омуролу,
Тойгон бүркүт өндөнүп келсе төштүү.

Жоон такыр бакайлуу, чулу туяк,
Каржилик кабыргадан турса оолак.
Жер согору тамырдуу, шыйрагы тик,
Далысы этсиз, жалпак тактайдай — ак.

Кең соорулуу, тар мыкын калбагайлуу,
Алды, арты тен келсе ээрge жайлуу.

Сөпел куйрук, кыл түбү күчтүү келип,
Куткундугу чыгыңкы, ала майлуу.

Урчугу төмөн бүткөн, чакмак эттүү,
Толук сан, көчүгү да бүтсө эштүү.
Сырткы кыска, боор жагы жазы келип,
Чаты кең умасы да үлбүрчөктүү.

Чикердиги кабелтөн, бото тирсек,
Жибек желдей желпинтип минип жүрсөк.
Эки көзүн жайнатып, кыйгач карап,
Кермеде жөнтөк турса, байлан көрсөк.

Тыгылбай, мұдурұлбәй жүрсө көркөм,
Ойкучтаң, башын ийкеп басса өктөм.
Минсе бек, чапса күлүк, жоон-жолшу,
Арманнамын, ушундай ат көрбесөм.

Аяңы қалпакты алчы кийгизгендей,
Кишини булбул кагып жүргүзгөндөй.
Чапкан атка жеткирбес бөкөн желиш,
Ыза кылдың колума бир кез келбей.
1886.

ӨЛӨҢ

Өлөң — сөздүн падышасы, сөз сарасы¹
Кыйындан кыйыштырат эр даанасы.
Тилге женил, жүрөккө жылуу тийип,
Жумуру, тегиз келсин айланасы.

Бетен сөзгө булганса сез арасы,
Ал — акындын билимсиз бечарасы.
Айтчу менен укчунун көбү наадан,
Бул журттун сез тааныбас бир парасы.

Өлөңгө ар кимдердин бар талашы,
“Антсе да алардын бар тандамасы.
Ичи алтын, сырты күмүш сез жакшысын,
Казактын келиштирип кай баласы”?

Мурунку эски бийди турсам байкан,

¹ Сарасы — ириси, тандалмасы

Макалдап айттат экен сөздү жайкап.
Акындары акылсыз, наадан келип,
Көр-жерди өлөң кылган жоктон чайкап.

Домбыра, кыяқ алыш топко зарлац,
Мактоо өлөң айтыптыр ар кимге арнац.
Ар элден өлөң менен кайыр сурап,
Кетирген сөз қадырын элди чардап.

Мал үчүн тилин безеп жанын жалдап,
Мал сурап бириң алдап, бириң арбап.
Жат элде кайырчылык қылыш жүрүп,
Өз элин «бай» деп мактап кудай каргап.

Эски бийче отурбайм кур макалдап,
Эски акынча мал үчүн турбайм зарлац.
Сөз түзөлдү, угуучу сен да түзөл,
Силерге да келейин эми аяндап.

Баатырды айтсам, элди чаап алган талап,
Кызды айтсам, кызыкты айтсам кыздырмалап.
Анчейин күн өткөзөр ангеме үчүн,
Тыңшаар элең бир сөзүн мингэ баалап.

Ақыл сөзгө ынтаасыз, жүрт чабалдап,
«Көнгөнүм ошого» деп жүрөт маңдан.
Кишисинген жеп кетер, билимсиз көп,
Капаланба жиберсем көп жамаңдан.

Амалдан карагайды талга жалғап,
Жүргөн бар алчу жердин әбин камдан,
Мактанчаак малға кумар эмне билсін,
Чыкпаса миден бирөө, тандан-тандан.

Ынсан, уят, намыс, сабыр, талап,
Буларды керек кылбас, әч ким карап.
Терең ой, терең илим түк издебейт,
Жалғанды, өсөктөрдү жүндәй сабап.

1887.

ЖАЙ

Жайкы чилде болгондо,
Кек орой чалгын, байчечек,
Узарып, өсүп толгондо,
Күркүрөп жаткан өзөңгө,
Айыл көчүп конгондо,
Чуркурап жаткан жылкынын
Чалгындан жону кылкылдап.
Ат, айтырлар, бээлердин,
Бүйрү чыгыш, ыңкылдап,
Сууда туруп, чымындап,
Куйрук менен чылпылдап
Арасында кулун, тай,
Айланан чаап бултулдап,
Өйдө-төмөн өрдөк-каз.
Учуп турса зымпылдан.
Кыз-келиндер үй тигер,
Бурала басып былкылдап,

Ак билегин шыманып,
Тамашалуу шыңқылдап,
Мал ичинен айланып,
Көнүлгү куунак жайланып,
Байда келет айылга,
Аяңданып жылпылдап.
Сабадан кымыз куйдуруп
Ортосуна койдуруп,
Уруулары бир бөлөк,
Тамашалуу, шылкылдап.
Жалчы, алдаган жаш бала,
Айланчыктайт энесин,
«Эт бергин» деп кыңқылдап.
Келөкө кылып башына,
Килем төшөп астына,
Салтанаттуу байлардын,
Самоорлору буркулдап.
Билимдүүлөр сез айтса,
Байге атындай данкылдап.
Башкалар башын ийкешет,
«Баса» дешип макулдап.
Ак көйнөктүү, таяктуу,

Аксакал чыгат бир четтен,
«Малынды ары кайтар» деп,
Малчыларга канкылдан.
Бай «байкушум» десин деп,
«Чакырып кымыз берсин» деп,
Камкорсунун жалипылдан.
Чепкендерин белсенип,
Азоо минип тенселип,
Жылкычылар келишет,
Таң эртөндеп салпылдан.
Мылтык аткан, күш салган,
Жаш боз бала бир бөлөк,
Суу жакалап култулдан.
Таптап салган көк күшү,
Көтөрүлө бергенде,
Каз шыпырса жаркылдан.
Откөн күндүн баары унут,
Колдон келер кайрат жок.
Баякы эле байкуш чал,
Күлгөн болот айылдан,
Кошоматка каркылдан.

1887.

АЛ АРСЫЗДЫК БЕЛГИСИ

Сабырсыз, арсыз, эринчээк,
Көрсө кызар, желмогуз:
Шордуу казак андыктан,
Алты бакан, ала ооз.
Өзүн-өз көрө албайт,
Өзүнө ишеним бере албайт,
Ал арсыздык белгиси.
Уятсынбай, ойлонбой,
Кой дегенге тил албай,
Иш кылбайбы эр киши.
Жалгыз аттап чыгам деп,
Бир секирип түшөм деп,
Мертинип алыш жатпайбы.
Уурдаш малды табам деп,
Эрегишсе чабам деп,
Минтип кудай атпайбы!
Бул эмнен дегенге,

Жоктон жооп таппайбы.
«Кутулам» деп ишинен,
Баарын көрүп кишиден,
Чыгымга мыктап баттайбы.
Болбой калса анысы,
Оодарылып намысы,
Алystан даам татышат.
Кызмат кылыш мал таппай,
Үйдө бекер жатышат.
Эл кыдырып, тамак жең,
Эркек арын сатышат.
Бала-чака, ургаачы,
Үйдө карап жатышат.
Эмгеги жок эркесип,
Бир чобурчак
«Бышык» деген дарт чыкты.
Бир сез үчүн жоо болуп,
Бир сез үчүн дос болуп,
Жүз кубулган салт чыкты.
«Бышык ким» деп сурасаң,
Калаага чапса деп албай,
Жалган арыз көп берсе,

Көргөндөрдөн уялбай,
Шыбырдан башка сыры жок,
Мал жайылар кыры жок.
Жалғандан башка чыны жок,
Мактаныч, жалган, ушакка,
Шаркыраган ағын суу,
Ат чапкандан кем көрбөйт,
Атын бирөө койсо «куу».
Куу напсисин тыялбай,
Атым чыгыш жүрсүн деп,
Берекеге кас болсо,
Желиктирген айдакка,
Арак ичпей мас болсо,
Эл тынч болсо азышат,
Эригип өле жазышат.
Үйдө олтурса салбырайт,
Түзгө чыкса балбырайт,
Кишини көрсө калжандайт,
Шайырсынып ыржандайт.
Өз үйүндө кыйпыңдап,
Киши үйүндө күү тандап,
Акылы бар кишини,

Кайбатташат, датташат,
Оокаты бар тууганды,
«Кайырсыз ит» деп жатташат.
Мал менен бактын душманы,
Кеселдүү бышык көбөйдү;
Күчүк иттей үрсө да,
Кишиден кеммин дегейби!
Куу тил менен кутуртуп,
Бир күнү кетер отуртуп,
Эмгек кылган кишисин,
Андайлар кайдан аяшат,
Өлтүрүүгө таяшат.
Кылып жүргөн өнөрү,
Аракетке балакет
Өзү оңбогон ант ургур,
Кимге кылат барекет,
•Кимди уялып аяшат,
Чындыгы жок сөзүнүн,
Кешиги жок өзүнүн
Өңкөй кара—калп менен,
Чындын бетин боёшот.
Бул сөзүмдө жалган жок:

Абайлаңыз, байқаңыз
Элдин жайы ушундай!
Кайғыргандан айтабыз.
1887.

* * *

Биреенүн кишиси өлсө, каралуу — ошол
Жүрөгү каза көргөн жаралуу — ошол
Көзүнүн жашын тыйбай ыйлап жүрүп,
Обонго кантип мунду салат ошол.

Күйөө келтир, кыз узат, тоюнду кыл,
Кыз тааныштыр, кызыкка эл ыржанчыл.
Кынаменде¹ жар-жар да, бет ачар бар,
Өлөңсүз алар кызып — жайнабайт гүл.

Бала тууса, күзөтөр чилдекана,
Чурулдац өлөң айтат алар жана,
Мурунку жакишилардан калган мурас,
Буйла тамак, макал бар байкан кара.

Туулганда дүйнө эшигин ачат өлөң,

¹ Кынаменде — оюндун аты

Ыр менен жер койнуна кирет денен.
Өмүрдүн бар кызыгы өлөң менен,
Ойлонсоң кур алкынбай элең-селең.

Өлөңдү айтмак түгүл уга албайсың,
Айтсан да үдесүнөн чыга албайсың.
Билбейсин деп бирөөлөр айтпас бекен?
Тырмышып эмне үчүн куп албайсың.

Өлөң сөздүн келишкен кыйган ығы,
Сөз кошкондой, шай келет жарашымы.
Сөз таттуу, мааниси түзүк келсе,
Ага кимдин чыдасын талашыгы.

Карды ток, как билимсиз укпас сөздү,
Сөз угар, зээн, көкүрөк, болсо, көздүү.
Кадырын жакшы сөздүн билер жанга,
Таптай айтпа ага да айттар кеңди.

Сый күтпө, берсе алба эч адамдан,
Эмнең коройт, өлөңдү айтканыңдан.
Сүйгөндөрдү сен да сүй, кызматын кыл,
Оолак бол, обон сатып тапканыңдан.

Көп топто сөз билгендер ырас аз-ак,
Андай жерде сөз айтып болбо мазак.
Бирөө андай, бирөөлөр мындаи карат,
Сөздүн баарын уккандаи **жокко** казак.

Шортонбай, Дуулат менен Букар ырчы,
Ырлары жамаачыдай, курак, ыркы —
Келишпейт, кемчилигин көрөр эле,
Дүнүйө-ай, сөз тааныган болсо сынчы.

Максатым, тил узартып, өнөр чачмак,
Наадандын көзүн коюп, көнүлүн ачмак.
Үлгү алсын дейм, ойлуу жаш жеткинчектер,
Ышкыбоздук такыр жок обол баштан.
1888.

КЫШ

Ак кийимдүү, денелүү, ак сакалдуу,
Сокур, дудук, тааныбас тирүү жанды.
Үстү-башы ак кыроо, түсү сууқ,
Баскан жери кычырап келип калды.

Дем алыши — үшкүрүк, аяздуу, кар,
Кары кудан кыш келип алек салды.
Телпейген тебетейин жапырайтып,
Аяз менен кызарып ажарланды.

Булуттай кашы бүркөп эки көзүн,
Башын силксе кар түшүп мазанды алды.
Бороондой бурк-шарк этип долуланса,
Чайкалбай ак үй кайдан аман калды.

Таныркашып жүгүргөн майда балдар,
Бети-колу томугуп үшүк чалды.

Кементай, тон кабаттап кийген малчы,
Бет багалбай кароого сырт айланды.

Кар тепкенге кажыбас кайран жылкы,
Тыйкыны куруусуна тез такалды.

Кышка жолдош тумшугун салды бөрү,
Малчыларым, кор кылба, итке малды.

Оттулап малды жайып, күзөткүлө,
Уйку өлтүрбөс, кайрат кыл, буз камалды¹
Ит жегенче Кондубай, Канай жесин,
Кур жибер бул ант урган кары чалды.
1888.

¹ Камал — чеп, мыкты коргон.

КУЛУМБАЙГА

Ассалоом, алейкум,—
Болуш, мал-жан аманбы?
Ушундайга кез болдун,
Оомал-төкмөл заманда,
Эл бийлеген адам жок,
Ата менен бабаңда.
Болуштуктан маар таап,
Чыгымыңды алсаң жаманбы?
Тамашалайм тим эле,
Келбесин билем чаманды!
Ордундан тура чуркайсын,
Жасоолдор келсе ычкынып.
Оёзу келсе кантесиң,
Ажыдаардай ышкырып.
Отурасын үйүндө,
Өз-өзүндөн үшкүрүп.
Тим эле түшүп каларсын,

Бирөө кетсе чүчкүрүп.
1888.

* * *

Ичим өлгөн, сыртым соо,
Көрүнгөнгө деймин: -- Оо,
Бүгүнкү дос, эртең жоо,
Эмине кылдым чиркин оо?!
Өз үйүндө өзөндөй
Күр-күр этет минтип доо.
Киши алдына барганда,
Алсың болуп калдың го...
Ушундай белен ал күнү,
Мунун қандай баатыр, оо?
Үч күн аркан әс алса,
Боло калдың баш асоо.

Кысталганда кылтылдан,
Жуукурланган жайдары,
Әс алганда қандайча
Жат мүнөзүң кайдагы?

Берерменде бешөөсүн,
Аларманда сен алтоо,
Топ болгондо бересин,
Түрдүү доону сан тароо.
Аягында сендейлер,
Көргөн жокпу кан талоо?
Кайта кирер эшикти,
Катуу силкпе жаркыным!
Жетилсен да, жетсен да,
Керектүү күн болотко
Ойлоп койгун ақырын.

1889.

СЕГИЗ АЯК

Алыстан сермен,
Жүрөктү термен,
Чымырап бойго жайылган.
Кивадан чаап,
Кыюусун таап,
Кайыпка жетип кайырган:
Толгоосу токсон кызыл тил,
«Сүйлөймүн» десең өзүң бил!

Откүрдүн жүзү,
Кестиктин мизи,
Үлгүсүн сендей сала албас.
Билгенге маржан,
Билбеске арзан,
Наадандар үлөөш алалбас.
Кыйналба бекер: Тил, дил, жаак

Көнүлсүз кулак, ойго оолак,
Башында мээ жок,
Өзүндө ой жок,
Кур күлкүчүл наадандын:
Көп айтса көндү,
Журт айтса болду,
Адаты наадан адамдын,
Бойдо кайрат, ойдо көз
Болбогонсоң айтпа сөз!

Кайнады каның,
Ачынды жаның.
Мүнөздөрүн көргөндө:
Намыздан, силкин,
Кайраттан, булкун,
Деп насыят бергенде,
Уятыз, арсыз салтынан
Калкып кетер артынан,

Алыска чыкпай,
Шыбырап букпай,
Мооку канбас эч сөзгө,
Пайдасыз акыл —

Пайдасыз такоол
Атадан бала ою өзгө.
Санаасыз, ойсуз, жарым эс,
Өз оюнда — ар эмес.

Күчөсө өзөк,
Ышкырса кесеп,
Кумардан төтөн чыкканы.
Күпүлдөк мактан,
Табытын каккан,
Аңдыганы, бакканы,
Ынсан, уят, терең ой
Ойлогон жок, жаап кой.

Болбоchu кекчили,
Болсоңчу көпчүл,
Жан аябай кесип кыл!
Орунсуз ыржан,
Жөнү жок калжын,
Дөөлөт болбойт, насип бул.
Эмгек кылсаң эринбей,
Кардын тоет тилинбей.

Эгиндин эбин,
Сооданын тегин,
Үйрөнүп, ойлоп мал изде,
Адал бол, бай тап,
Адам бол, мал тап,
Кубансаң болот ал кезде.
Бириңди казак, бириң дос
Көрбөсөң — иштин баары бош.

Малыңды жоого,
Башыңды доого,
Кор кылба, корго, таттуулаш.
Жалган, кордук,
Өкүм зордук
Курусун көзүң ачылбас.
Уятың, арың ойгонсун,
Бул сөзүмдү ойлонсун!

Тамагы токтук,
Жумушу жоктук,
Азгырат адам баласын.
Талашып бошко,
Жоо болуп доско,

Кор болуп, кетип барасын.
Калп менен ушак толду го,
Өкүнөр мезгил болду го.
Жумушсуз сандал,
Эмгексиз малды ал,
Дегендер ким силерге,
Куулукту көргүч,
Шумдукту билгич,
Табылаар киши жөндөөгө,
Үч-төрт жылдык адетин
Өзүң болот желдетин.

Оорубай деним
Ооруду жаным,
Каңгытты, кысты башымды,
Тарылды көкүрөк,
Жысылды жүрөк,
Ағызды сыгып жашымды.
Сүйөнүп күлкү, токтукка,
Тартыптыр бизди жоктукка.

Кайратым маалим,
Келалбайт алым,

Үмүт алыс, өмүр чак:
Өткөн соң базар,
Кайткан соң ажар,
Эмине болот куржалак?!
«Кеч» деп кайтар жол эмес,
Жол азыгым мол эмес.

Бир киши мингे,
Жұз киши шумга
Алы жетер заман жок.
Кадырлуу башым,
Кайраттуу жашым —
Чuu менен өттү, амат жок.
Болбоско болуп кара төр,
Кор болуп өткөн куу өмүр.

Сөзмөр билгич,
Закүнчү, көргүч,
Атанмак, максат, мактамак,
Жазганып, коркуп,
Жорголоп, жортуп,
Ийменсе элин, баптамак.
Каргаганын кор кылмак,

Алкаганын зор кылмак.

Кош, коркту элин,
Коркуткан сенин —
Өнөрүң кайсы айтып бер!
Эл андып сени,
Сен андып аны,
Кылт эткизбей байкап көр.
Ойношчул катын болсо кар,
Андыган эрде болобу ар?

Көмөксүз көзүн,
Бир жалгыз өзүн,
Багалбай башың сандалар.
Бооруна тарткан,
Сырыңды айткан,
Сырдашың сырт айланар.
Ал — бузуку, ууру — кар,
Ыгынды таап, сени алдар.

Башы-көзү кан болуп,
Бүткөн бою чан болуп,
Кайта туруп жалпылдап.

Жыгылып туруп,
Мууну куруп,
Дагы кууп салпылдаپ,
Абийир кайда, ар кайда?
Өз башыңа не пайда.

Ит үрсө бала,
Таяғын ала,
Кубалайт итти кектешип.
Урушкансып «ой» деп,
«Уят» деп, «кой» деп,
Чондору айтат «тек» дешип.
Аны билсен мунун не?
Мен уят иш кылдым де!
Билгенге жол бош,
Бологөр кол бош
Талаптын даамын татууга,
Билбegen сокурак,
Кайгысыз отурат,
Тамагы тойсо — жатууга,
Же ал эмес, бул эмес,
Менин да күнүм күн эмес.

Илимди издең,
Дүйнөнү көздөп,
Чар тарапка ұнұлдұм,
Кулагын салбас,
Тилинди албас,
Көп наадандан тұнұлдұм.
Эки кеме күйругун,
Карма, жетсін буйругуң¹,

Жар ташка бардым,
Кыйкырық салдым,
Андан да чыкты жаңырық.
Угуп үнүн,
Билсем деп жөнүн,
Көп издедим сабылып.
Баяқы жар таш — бир жар таш,
Жаңырат, барын байкабас.

Жөөлөрү калыптыр,
Аттуусу алыптыр,
Кайрылып сөздү ким уксун.

¹ Буйругуң — ажалың деген мааниде

Ичте дарт калың,
Оозундан жалын
Бурк этип көздөн жаш чыксын,
Күйдүргөн соң чыдатпай,
Коет бекен ыйлатпай.

Мамыктан төшөк,
Кадим таш-кесек,
Жанбашка батат уйку жок,
Сабырдуу сөзү,
Салмактуу өзү,
Ойлонор элдин сыйкы жок;
Баякы куулук бир алдоо,
Кысылган жерде жан жалдоо¹

Атадан алтоо,
Энеден төртөө,
Жалгыздык көрөр жерим жок,
Агаин эң көп,
Айтамын эптен,
Сөзүмдү угар элим жок,

¹ Жан жалдоо — Ант ичүү, жан берүү маанисинде.

Мұрзөсүндөй бакшынын,
Жалғыз калдым — так чыным!
1889.

КҮЗ

Сур булут өңү суук, жабык асман,
Күз болсо, ымдуу туман жерди баскан.
Билбеймин, тойгонубу, тоңгонубу,
Жылкы ойноп, бээ жалт берип, тай
жарышкан.

Жашыл чөп байчечек жок мурункудай,
Жүгүрбөйт, балдар күлбөйт уулай-чуулай.
Кайырчы кемпир-чалдай түсү кетип,
Айрылган жапрагынан жыгач, куурай.

Бирөөлөр малма шапшыйт, салып ийин,
Тартыптыр, салбыранкы жыртык кийим:
Кайненеге ийиртип чуудаларын
Жаш катындар жамашат жыртык үйүн.

Кайтканда каз, туруна жазда келген,

Ак чомдуулар¹ өзүнчө болот кербен
Кандай айыл болсо да жабыккандай,
Көрүнбөйт: оюн күлкү, сейил-сербен.

Кемпир-чал мундашат, балдар бөрсөн,
Көнүлсүз кара суук кырда жүрсөн.
Кемик сөөк, сорпо-шилең тийбеген соң,
Чычкан улан, ит жүрөт кайдан көрсөн.

Күзөө бүткөн, оту жок элдин маңы,
Туман болот, жел жүрсө тозон چаны.
От жакпаган үйүнүн суру качып,
Ыштан корккон казактын курсун заны.
1889.

¹ Ак чомдуулар — чомун артынып алыс эгин издегендер

КҮЛӨМБАЙГА

Болуш болдум мынакей,
Бар малымды чыгымдан.
Төөлөрдө ком, атта жал,
Калбады элге тыгындал.
Анткен менен элимди,
Ала албадым мыкындал.
Күчтүүлөрүм соз айтса,
Бай ийкеймин чымындал.
Алсыздардын сөздөрүн,
Чала тыңшайм кыжындал.
Сыяз бар десе жүрөтүм,
Токтоно албайт, шуулдан.
Сырткыларга сыр бербей,
Кур күлөмүн жымындал.
Бейкут жүрсөм бир күнү,
Чабарман келди лепилдеп,

«Оез чыкты, сыяз бар,
Улоо, үй» деп дикилдеп.
Шашып калдым, күн чукул,
Жүрөк кетти дүпүлдөп,
Тымтыракай болсом да,
Кампаңдаым өкүмдөп.
Старчын, бийди, жыйгыздым,
«Береке кыл деп, бекин — деп
Ат жарамдуу, үй жакшы,—
Болсун, баарың күтүн» — деп.
Кайраттанып калкыма,
Сүйлөп жүрөм күпүлдөп.
«Кудай берсе, журтумдун,
Актайм эмгек, сүтүн» — деп.
Кажары бар, камкорсуп,
Шайманымды бүтүндөп,
Обочодо оезго,
Мактабаймын элимди.
Элиме кайта калп айтам,
«Бербедим — деп — билимди» —
Мактанамын, кишимсип,
«Макул — дейт, оез кебимди.

Көрсөттүм» деймін, ымдаймын —
Кадик кылар жеримди...
Сөз көбәйдү, улаарды,
Мактанчаак сыры көрүндү.
Казакты жеген кайран «эр»
Урунду да, беринди.
Ары-бери тартышып,
Иши кара женилди,
Алкымы күчтүү азоолор,
Ноктого башы керилди.
Чоң, кичине доолордун,
Бардыгы тегиз терилди.
Кайроосу жеткен катуу бий,
Карамак беле көнүлдү.
«Өз малым» — деп койгон мал
Ээлерине берилди.
Ақылуулар камалып,
Кургатышты зрииди.
Эси кетти болуштун,
Доочулар да көбәйдү.
«Кантсин байкүш» — деген жок,
«Мейли, ошентсин» — дебейби.

Кургатпасын теримди,
Күн батканча чабамын,
Ары, бери далпылдал,
Этек кеткен жайылып,
Ат соору да жалпылдал.
Оезго жетсин дегенсип,
Сөгүп жүрөм баркылдал.
Кай бирөөнө таягым,
Тийип кетет тарсылдал,
Бышыктын көбү бул күнү,
Беттеше албайт шанкылдал.
Омуроо ачык, күн ысык,
Коюн кеткен шалкылдал.
Эли жайлую болуштар,
Мактанышат таркылдал.
Күлкүсү жакшы жаркылдал,
Үнү шандуу шартылдал.
Сүйлөнө кетсе бир жерде,
Ағынын катуу анкылдал.
Оезго кирсе өзгөдөн,
Мөөрөйү үстүн жаркылдал.
Элде бузук болгон соң,

Оез жатат чартылдап.
Таш-таманың тозулат
Кур жүгүрүп тарпылдап.
Ант ургурмун өзүм да,
Бир мұнәздө жүрбеймүн.
Момундук күчтүү экенин,
Көрсөм дагы күтпөймүн.
Сыяздан кийин элимди,
Кысыл алып кектеймин.
Мурунтан артым баш болсо,
Мыктыга кантип беттеймин.
Жоондорду коюп, жоошторун,
Бир аз гана жектеймин
Оез көргөн кылыхты,
Оез жокто элтеймин.
Какыр, чикир, көр-жерди,
Пайда көрүп элтеймин.
«Ушул арам чатак» — деп,
Эч кишини теппеймин.
«Мендик бол» — деп, эл жыйып,
Кураштырып септеймин.
Бузукунун бүлүгүн,

«Жакшы акыл, күп» деймин.
Сөөгүм жашык, муунум бош,
Бир аз гана айлам бар,
Айлам курсун, билемин,
Болуштуктун жолу тар.
Кантип жолдош болушат,
Ант урган өңкөй ууру — кар!
Көргөнүм ушул ойлоочу,
Уят, намыз, калдыбы ар?
Келирки шайлоо болгондо,
Түшөбү деп дагы шар?
Бул құнұмө бир құнұ,
Боломун го деймин зар.
Акыл айттар туугандар,
Бул сөзүмдү ойлою-ор,
Кателечко¹ көбейдү,
Сөгүш угуп, кетти ажар.
Ушул элди күткөндөй,
Киши эмесмин, кел куткар!
Колдон келбес кордукка,
Кантип болдум ынтызар.

¹ Кателечко — бир аз күндүк жазаны аткаруучу туткун жайы

Эл жыйылды, жетпейби,
Оезго да бир кабар.
«Дагы бүтүн кеттиң» — деп,
Козгоо салар, колго алар,
Катуу кысым салган соң,
Башым сотко айланар,
Баш кирдеп түшкөн соң,
Көргөн күнүм не болор.
Өзүңө маалим тентектер,
Өз бетинен не табар.
Кагаз берер, карманар,
Аягында сандалар.
Мурункудай қууноо жок,
Улук жолу тарышат,
Жалған жазған кагазын,
Алды-артынан карашат,
Өз кагазы өз көзүн,
Жоготууга жарашат.
Таал алышыл кагазын,
Кылмыштарын санашат.
Ууру, залим, закүнчү,
Танып алды далайды,

Көрбөй туруп түшөбүз,

Темир қөздүү сараиды.

1889.

ТАТЬЯНАНЫН ОНЕГИНГЕ ЖАЗГАН КАТЫ

Пушкинден

Амал жок — кайттым билдирибей.
Капырай, кантитп айтамын!
Койбоду дартың күйдүрбөй,
Не салсан да тартамын.

Таалайсыз, алсыз мен шордуу,
Эрки жок аттап уяттан.
Кордонгон көнүл бул болду,
Байкалар жайым бул каттан.

Алымча мен да уялып,
«Билдирибейм» дедим өлсөм да.
Чыдармын түтөп мен жанып,
Айыңда жалгыз көрсөм да.

Болгон жок көрүп калууга,
Укпадым бир аз сөзүндү.

Чыдаймын бир ай жатууга,
Узун түн жумбай көзүмдү.

Кызыктан качыл бул жерге,
Суутуп көңүл келипсиз.
Маанисин сурап билүүгө,
Жетишпедим эриксиз.

Келбесен эгер сен бизге,
Оорубас элем албетте.
Болбосом билиш мен сизге,
Түшмөкмүн кайдан мээнетке.

Азоо жүрөк туйлабай,
Жоошумак бөле кезинде?
Элден бир жакшы тандабай,
Эр таппайт белем өзүм да?

*

Башкага бул дүйнөдөн,
Каалап барбас бул жүрөк.
Абалда тагдыр эгемден,
Кожом сенсиң, не керек.

Тирүүлгүм — курмандық,
Чыдабайм сени көргөнчө.
Тенирден келген бул жардык,
Ээм сенсис өлгөнчө.

Бириңчи кирдин түшүмө,
Ортоктошуп өмүргө.
Толгоо салып ичиме,
Ошондо жактың көнүлгө.

Кудайдан болгон деп эми,
Кудайны мол бердим.
Көргөн жерде мен сени,
«Ушул экен го» дей бердим.

Кетээримде уйкуга,
Дуба кылдым чокунуп.
Жактырып мени кулкуна,
Сен да жүрдүң кошуулуп.

Түшүмдө мени сооротуп,
Жылуу, таттуу сүйлөшүп.
Кетээр элең кубантып,

Калаар эле көңүл өсүп.

Чын айтчы, кимсиз терметкен,
Пиримсинбى сактоочу.
Же азгырып сенделткен,
Жоосуңбу тээп таптоочу.

Чеч көңүлдүн сырларын,
Же баарысы — алдагыч.
Жаш жүрөк жаят чындарын,
Талпынган жетет айга алыс.

Эмине болсо өзүмдүү,
Тапшырдым сизге наалынып.
Толтуруп жашка көзүмдүү,
Эрээрке деймин жалынып.

Бул жерде эч ким сырымды,
Билишпейт, айтып нетейин.
Жактырбай бузсан нурумду,
Билдирибей күйүп кетейин.

Күтөбүз сизден кайта кат,

Кубандырып дартты жаз.
Ал болбосо чыныңды айт,
Кине менде, мага аз.

Өз катыма өз көзүм,
Уялып тике багалбайт,
Кепилим менин — бир өзүн,
Башка жан жылчык табалбайт.
1889.

ОНЕГИНДИН ТАТЬЯНАГА ЖООБУ

Таң каларлық бул кандай кат,
Мааниси алыс, өзү жаш.
Сөзү эптүү, көнүлгө шат,
Нары адептүү, нары ырас.

Жаш жүрөктүн толкуну деп,
Жазыптырсыз толтуруп.
Бойду женип асыл илеи,
Тыйтыныңды болтуруп.

Тил муунсуз, бой таза гүл,
Артык акыл, ары зор.
Ал перизат ойду өзүн бил,
Кандай болот болсо кор?

Ичим өлгөн, кур денем соо,
Үрөйүм жүрөт бор элес.

Жарабайтко бекер алдоо,
Сенин төциң мен эмес.

Адам көргөн кызыктардын,
Баарын ичкен бул жүрөк.
Айныганды сен жолуктуң,
Айтып-айтпай не керек?

Таттуу дүнүйө көнүлүмдөн
Кетти, мага ишенгин.
Эми бизге бир өлүмдөн
Башкасы жок, ишендим.

Бала менен жар сүйүдөн,
Эчтеме жок, кур денем.
Сен тоту күш бакта жүргөн,
Кай жеримден төң элем.

Эрге барган, эр тааныбай —
Эр кызыгын ким көрөт.
Чыгаарына жол табалбай,
Кайғы менен тим өлөт.

Айныгыч жар, тартса салкын,
Бал сурасаң, берет уу.
Кытмырлатса сөздүн артын...
Касиеттен бетти жуу.

Мен — сынык жан, жамак менен
Түзөлбөймүн түрдөнүп,
Сага тендеш болалбаймын мен,
Сен кантесин қирденип?

Аял өлбөс — тийген дарттан,
Соога алалбайт сынган эр.
Мен көмүрмүн калган өрттөй,
Эми уруксат бизге бер.

Өмүрүң сенин гүлдөп турат,
Эшигин тап, көр кызык!
Өмүрүм менин сүрдөп турат,
Күзгү күндөй — түрү суук.

Бирге тууган мен агандан,
Чын досунмун кем эмес.
Сокку жедим шум замандан,

Бир жылуу сөз эм эмес.

Арман кылба, жаш күнүң бар,
Ийгилик көр, эрге бар!
«Бул замандын качкыны» — деп
Мен карыпты эсиңе ал.

Менде көрбөс, жат мүнөздөн
Эчтеме жок, жаркынам.
Ушул жазган сырдуу сөздөн,
Байкалатко бар чыным.

Башы да катты, шум жүрөгүн
Токтоталбай кетти да,
Шорго бүткөн көкүрөгүн
Ищенталбай өттү да.

Бүт денемдин бардыгы — муз,
Кайрылууга жарабас,
Мына дөөлөт, бул асыл кыз.
Мага болду арам аш...

Ал — жаш дарак, бир кызыл гүл,

Жапырагы жаңыраар.
Шордуу Онегин, жолду өзүн бил,
Кай тарапка кангыраар?
1889.

КАЙГЫ ТОЛДУ КӨӨДӨНГӨ

Эм табалбай,
От жалындай
Кайгы толду көөдөнгө.
Сырдашалбай,
Сөз ачалбай
Бендерге.
Жокко уялып,
Бошко ийменип,
Кимди көрсөм ошондон.
Бетти бастым,
Тура качтым
Бары чон.
Уйку, тамак,
Калды дымак
Кереги жок иш болуп,
Жай таппадым,
Тынч талмагым

Күч болуп.
Жаш жүрөгүм,
Күйдү менин
Жай табалбай, я пиrim!
Өзүң ондо,
Жакшы жолго
Акырын.
Жаш теректин жапырагы
Жамырашат, соксо жел,
Түштү моюн,
Толду коюн,
Акты сел.
Көбүңкү элем,
Бейгам элем
Эчтемеден кайгысыз.
Бат дарттаным,
Кәэде өрттөндүм,
Кәэде муз.
1890.

* * *

Кээде көңүл кургурун,
Махаббат издеп талпынат.
Ичем деп азап суусунун,
Азоо жүрөк алкынат.

Тарткан азап, еткөн жаш,
Жүректүн отун өчүрбөйт.
Махаббат өмүр көркү рас,
Өлгөн соң тили чечилбейт.

Махаббатсыз — дүйнө дос,
Айбанга аны кошуңар!
Кызыктан белөк калсаң бош,
Катының, балаң досуң бар.

Жүрөгү жумшак билген кул,
Чын дос таппай тынчыбас.
Найдакор мактан бары тул,

Доссуз ооз татыбас.
1890.

* * *

Өзгөчө, көңүлүм, тоерсун,
Өлөндү кантип коерсун?!
Аны айтканда толгонуп,
Ичтеги дартты жоерсун!

Сайра да, зарла, кызыл тил!
Кир көңүлүм ойгонсун.
Үйласын, көздөн жаш аксын,
Омуроомдо бөелсун.

Кара баскан, тентиген,
Қайсыны наадан угалсын?
Көкүрөгүндө оту бар,
Кулагын эрлер сугарсын!

Тыңшабаса эч адам,
Өз жүргүм толгонсун.
Ар сөзүнө карасын,
Ичтеги дартым козголсун!

Асмандасын, калкысын,
Жалын болуп чалкысын.
Үрдай-ыйлай өлгөндө,
Арқыларга сез калсын!

Мендей карып кез болсо,
Мойнун салып ойлонсун.
Мақул көрсө сезүмдү,
Кім тааныса ал алсын.

Кандай пайда, миң наадан,
Сыртын угуп тандасын.
Андан көрө бир эстүү
Ички сырын андасын.

Ойлогула сiler да,
Нечен түркүн жансыңар!
Илим да жок, мәэ да жок,
Талаадагы аңсыңар!

Жүрөк менен тыңшабай,
Кулак менен кармаарсын.
Аны көрүп, аларга

Кантип кана сыздарсын?!
1890.

ЖАЗГЫТУРУ

Жазгытуру жоголот кыштын сыры,
Тукабадай кулпурат жердин жүзү.
Жан-жаныбар, адамзат, кыбыраса,
Ата-энедей элжирейт күндүн көзү.

Жаздын көркү жарашат көлгин менен,
Жаштар күлөт жайрандап теңи менен.
Көрдөн жаны турғандай кемпир-чалдар,
Көзүн сүртөт жылмая жени менен.

Тоодогу эл ойдогу элге аралашып,
Күлмүндөшүп, көрүшөт кучактاشып.
Мал артында балдардын колу бошоп,
Шыбырашып, сырдашат, моокун басып.

Көл жакалап мамырлайт, куу менен каз,
Жумуртка издең, балдар да оюнга мас.

Канжыгага илинген илбээсинге
Жабышып кыздар чыгып кылышат наз.

Жазга жакшы кийинишет кыз келинчек,
Жер бетине өң берет гул — байчечек.
Тоодо торгой сайраса, сайда булбул,
Таш дагы үнүн кошот куттук — күккек.

Булун жүктөп келишет соодагерлер,
Дыйкандар да жер айдап эгин эгер.
Чарбалардын бир малы эки болуп,
Төлү менен көбөйүп дөөлөттөнөр.

Мал семирип ак менен аш көбөйөр,
Адамзаттын көнүлү көтөрүлөр.
Кара таштан башканын бары жибип,
Бир сарандан башка көөрүн төгөр,

Кемпир-чал күнөстөшүп, балдар чуулдар.
Мал шаттанып, кубанып, оонап куунар.
Ырчы күштар абада ырын ырдап,
Кыйкуулашып көлдөгү өрдөк-куулар.

Күн жокто мен-менсинар жылдыздар, ай,
Ал кантсин кара түндө жаркылдабай.
Таң атканда чыгаарын күндүн билип,
Өнү качат, боло албайт мурункудай.

Күн-күйөө, жер-колукту сагынышты,
Кумкары күч экөөнүн, шондой ышкы.
Күн сапарда жүргөндө эми бүттү,
Күйөө келди ай, жылдыз баарын кысты.

Ай, жылдызга жылуу жел қабар берип,
Жан-жаныбар кубанат тойго элирип.
Акыры ак жуурканын силке таштап,
Жер күлмүндөйт, өзүнө чырай берип.

Күн күйөөсүн жер көксөп ала-кыштай,
Экөө тең бир-бирине кошулуушпай,
Көңүлү күн илепке тойгонунда,
Жер толукшуп, түрдөнөт тоту күштай.

Адам тиктеп туралбайт күндүн көзүн,
Жылыйт, сүйөт, урматтай күндүн өзүн.
Кызыл ырай сары алтын чатырына

Күн конууга киргенин көрдү көзүм.

1890

* * *

Жаштыктын оту жалындал,
Жаш жүрөктө жанган чак.
Талаптын оту балбылдан,
Ар кыйынга салган чак.

Убайым аз, үмүт көп,
Эт оорубас, мээнетке.
«Бүгүн эртең жетем» деп,
Көнүлдөгү дөөлөткө.

Кайраттуу кирип, жалынбай,
Акылын таап айласын
«Мен кандаига» чалынбай,
Жылуу карап жайнасын.

Кайратка корстон кактыкпай,
Күнөөсүн көрүп жоолашар.
Катынча албуут чаптыкпай,

Майданга чыкса жарашар.

Жалыны кайтар денинин,
Ар дайым турбас ошол чак.
Байыркы кары дүйнөнүн,
Бир кетигин кармап бак.

Куйругу чаян, бети адам,
Байкабай көнбө курбуга!
Сырты жылма, ичи арам.
Көз болот кай бир шордууга.

Досуңа достук кезек иш,
Душманыңа адил бол!
Шашылыш түбү өкүнүч,
Ойлонуп иште кеп ошол.

Ак көңүлдүү жакшыдан,
Аянбай салыш ортого.
Акылы, ары тапчыдан,
Күү сөзүн алба колкого.
Шум-шумурай күү заман,
Гүл көрүнөр «жигитке»,

Кызыктуу өмүр жайнаган,
Көөдөнү толуп үмүткө.

Бирдемени жаратса,
Кайта ойлонун карабас.
Мактантып элгө каратса,
Кумары канат — кызма баш.

Ишенүүгө келгенде,
Ишене бер тандабай.
Ишенгичте далайлар
Турабы шумдук жалгабай?

Ары кеткен алдагыч,
Өзүмдү алда сөкпейүн.
Балы тамган жаш камыш
Орбосончу көктейүн.

Сени жакшы көрбөсө,
Ишенет беле сөзүңе?
Айтканың туура келбесе
Ар эмеспи өзүңө?!

1891.

КӨЗҮМДҮН КАРАСЫ

Көзүмдүн карасы,
Көңүлүмдүн санаасы.
Айыкпайт ичимде,
Ашыктын жарасы.

Казактын даанасы —
Жашы чон агасы.
«Бар» десе, сендей бир,
Адамдын баласы.

Үйлайын, ырдайын,
Ағызып көз майын.
Айтууга келгенде
Селкиме сөз дайын.

Жүрөктө козгоюн
Адептен озбоюн.

Өзү да билбейби,
Көп сүйлөп созбоюн.

Терендең карайсың,
Телмирип турбайсың.
Бей кабар жүргөнсүп,
Бек катуу сынайсың.

Сан киши муңайсың,
Сабырдуу чыдайсың.
Күйөмүн, жанамын,
Түк кайрым кылбайсың.

Акылсыз күү болбос,
Шооласыз үй болбос.
Жүрөктө оту жок,
Адамда мээ болбос.

Чын ашык сый болбос,
Сый болсо сыр болбос.
Арзымды айтайын
Же болор, же болбос.

Кең мандаі, колон чач,
Же бир кез, же кулач.
Ак тамак, кызыл жұз,
Акин ай бетинди ач!

Кара көз, иймек каш,
Караса жан тойбос.
Оозун бал, эрдинг ғұл
Ак тишин қир болбос.

Кыр мурун кыпча бел,
Солкулдар соксо жел.
Ак этиң мамыктай,
Өзгөчө бүткөн гүл.

Курбалым бери кел?
Бизге да көнүл бөл?
Селкимдин нускасын
Көр көзүм бир кенел.

Кайғын — кыш, жүзүн — жаз,
Боломун көрсөм мас.
Құлқұңұз бой бийлер,

Булбулдай чыкса абаз.

Менсинип күрсө-карс,
Бураңап кылба наз.
Мал түгүл башымды
Жолуңа берсем аз.

Жытың гүл аңқыган
Нуруң күн чалкыган.
Көргөндө бой эрип,
Сөөгүм балкыган.

Өзгөчө салтынан,
Өзү артык данкынан.
Кызыл тил чыгалбас,
Мактоонун шартынан.

Сенсиң жан лаззаты!
Сенсиң ден шербети!
Артыкча жараткан —
«Алданын» ракматы.

Көрк-тенир дөөлөтү,

Кылса ылайык урматы.
Сулууну сүймөктүк —
Пайгамбар сүннөтү.

Эмне десем сага эп,
Ашыгында кайты жеп,
Жалбыртtagан жүрөккө
Болор эле, көрсөм сеп.

Биздерде ашык көп,
Кайсысы сага төп.
Түзүктөп айтпадым,
Жүрөгүм дүпүлдөп.
Назына ким чыдар?!
Бурандал жүргөнү.
Кылды го эң кумар,
Кашкая күлгөнү.

Эр эмес кымтынар,
Ар кимдер умсунар.
Кудай ай, бул көнүлүмө,
Күн барбы бир тынар?!
1891.

МЕНСИНБЕГЕМ

Менсингегем нааданды,
Акылсыз деп кор тутуп.
Түзөтмөкмүн заманды,
Өзүмдү бөтөн зор тутуп.

Тапшадым көмек өзүмө,
Наадандар менен алышып,
Көнбөдү ар ким сөзүмө,
Адатына жабышып.

Чочуйсун көрүп түрүн да,
Баары бирдей элирет,
Туталбадым бириң да,
Көркөң кийин чегинет.

Ообасы менен эл кетти,
Кодураңдап мактанды.

**Кубат бүттү, күн өттү,
Жалгачы кудай жатканды.**

**Мен кажыган арыкмын,
Үй коногу — жабагы.
Силерге да каныкмын,
Тигине журтуң баяғы.**

**Жарды эмесмин, зардуумун,
Аны да ойлоп, туй, анық.
Журтум дешке ардуумун,
Башка журттан уялып.**

**Барымта менен партия,
Баары мастык журт кумар.
Элирме туташ шуркуя,
Көп пиянкеч кимди угар?**

**Таттуулукту, тынчтыкты,
Момун көрөт, кем көрөт.
Ууру, куулук, шумдукту,
Өнөр көрөт, жөн көрөт.**

Мындаилардан бойду тарт,
Мен кажыдым, сен кажы.
Айтып-айтып өттү карт,
Көнбөдү журт, не ылажы.
1891.

АЧ КАРЫН АЛЫМСЫНБАС

Ач карын алымсынбас майлуу жебей,
Ток турбас даамдуусунан даамдуу издебей.
«Бир тойгон орто байлык» деген казак,
Эт берсе, кантмек эле кепшөй бербей.

Эмгек жок, аракет жок, казак кедей,
Кантмекчи тамак андып тентиrebей.
Эт менен кымыз өндүү тамак жок дейт,
Ал эмине, жоруктун асери эмей.

Эт, кымыз, тамак болсо баарыга арзан,
Таттууну издээр элең таттуу андан.
Өз колунда булун жок күндө тоер,
Кул уруп ашайсың ашы бардан.

Өз үйүндөн тоюуга колун кыска,
Тамак берер үй издеп кеттиң тышка.

Жилик эт, чөйчөк кымыз берген бирөө,
Дароо сени жөнөтөт бир жумушка.

Жалдангын, жат жерге кет, мал таап кел,
Малы болсо сыйлабай туралбайт эл.
Күчүн барда күжүрмөн эмгек кылбай,
Тентип өткөн өмүрдүн бардыгы жел.

Тобокелсиз, талапсыз, мал табылбас,
Эмгек кылбас, эринчээк адам онбос.
Эшек жоорун жуусан да мал таап кел,
Колго жукпас, эч адам кемите албас.

Куулук, шумдук, уурудан мал жыйылбас,
Шум напсиң ага көнсө тез тыйылбас.
Зыян тартпай калбайсың андай иштен,
Мал кетөр, мазаң кетер, ар буюрбас.

Ашаган уурттаганга уурт жубанар,
Түбөлүк дөөлөт эмес сен кубанар.
Эмгек кылбай тапкан мал дөөлөт болбос,
Кар суусундай тез соолуп, тез кубулар.

Минген атын, кийимин, тыңдал алып,
Сымбаттанып, зыпыйып так андып,
Кыйшандап жылуу жүзүн ашкан,
Арсыздарга кощулбай, кеткин кангып.

Күлкүчү да, күлдүргүч шылдыңга уста,
Шылуун иттер аз эмес биздин тушта.
Өз үйүнөн жийиркенип качып жүргөн,
Ант урганга кошулба капылыста.

1895.

* * *

Далай сөз мындан мурда көп айткамын,
Түбүн ойлоп, убайым жеп айткамын.
Акылдуулар арданып уялган соң,
Ойлонуп түзөлөбү деп айткамын.

Казактын башка журттан сөзү узун,
Биринен бири шашма укпас сөзүн.
Көздүн жашы жүрөктүн каны менен,
Эритүүгө болобу ичтин музун.

Журтүм ай, чалқактабай сөзгө түшүн,
Ойлончу, сыртын коюп, сөздүн.ичин.
Тыңшасаң ыржандабай, сырың кетпес,
Айтканым сөз эмеско эрмек үчүн.

Адашып аландаба, жол табалбай.
Бери кел, туура жолго кир камалбай.

Илим жок, же болбосо эмгек да жок,
Жадаганда кеттиң го мал багалбай.

1895.

* * *

Ашыктын тили — тилсиз тил,
Көз менен көр, ичтен бил.
Сүйүшкөн жаштар жаңылбас,
Мейлиң ишен, мейлиң күл!

Ал тилге шыктуу жан элек
Карыдык, билип андайды.
Билип, угуп койчу элек,
Эстебейм эми мындайды.

1895

* * *

Балалык өттү билдиңби?
Жигиттикке келдиңби?
Жигиттик өттү билдиңби?
Карылыкка көндүңбү?
Ай, ким билет онбогур,
Даректүлөн сөндүңбү?
Дарексизге көндүңбү?
Же кургурум ким билет,
Ботологон ингендей,
Короодон чыкпай өлдүңбү?

1895.

* * *

Махаббат, достук кылууга,
Көрүнгөндөр тен эмес.
Дайым даяр болууга
Беш қүндүк ашык — жөн эмес.

Сүйүнү көңүлүм ойлонсо,
Жандын баары катуу баш.
Эскирбей сүйүү койбосо,
Эмгекке деле татыбас.

1896.

* * *

Сааттын чыкылдагы эмес эрмек,
Токтобой өмүр өтмөк ал билдириmek.
Бир мүнөт бир кишинин өмүрүндөй,
Өттү, өлдү, тагдыр жой кайта келмек.

Сааттын өзү ууру чыкылдаган,
Өмүрдү билдирибестен күндө уурдаган.
Туурдабайт, тыянак жок, келди, кетти.
Кылчайбас, кайталабас булдуур заман.

Откөн өмүр белгиси ушул кылдыр,
Көңүлдү күндө сыпдыр, же бир тындыр,
Байкаган акыл анык кылыгынды,
Кагасың күү чыккансып бошко булдуур.

Ай болду күн жыйылып, он эки ай-жыл,
Жыйылып жыл картайтты, кылганы бул.

Ишенген сүргөн дооран жалган болсо,
Чындырысың, сен тәцирим, кеңчилик қыл.

1896.

* * *

Мен салам жазамын,
Сагынып калкам
Кайгындан азамын,
Барғандар айтабы?

Кечке мен күтөмүн,
Келер деп кабарын.
Кайгыrbай кантемин,
Бизге жок назарын.

Көнүлгө жубаныч,
Сен элең базарым.
Сенсиз жок кубаныч,
Азат эми ажарым.

РАКЫМЧАЛГА

Сулуу аттын көркү — жал,
Адамзаттын көркү — мал.
Өмүр сүргөн кишигэ,
Дөөлөт-кызык, бала-бал.

Бал болгондой бала бар,
Бал болобу Ракымчал?!
Минтип берген баланды,
Берген кудай өзүң ал.

* * *

Жүрөктө кайрат болбосо,
Үктаган ойду ким түртмек?
Ақылга шоола конбосо,
Айбанча жүрүп күн өтмек.

Ашпаса ақыл кайраттан,
Теренге барбай үстүрттөөр.
Картындын ою чар тараң,
Адаты женип күнүрттөөр.

Ден сүйгөнүн бербесе,
Жан чыдабас жан ачып.
Бере берсөң, бер десе,
Адат кылар талашып.

Малда да бар, жанды тен,
Ақыл сезим болбосо —

Тирүүлүктүн неси таң,
Теренге бет койбосо?!

Атымды адам койгон соң,
Кантип наадан болоюн?
Калкым наадан болгон соң,
Кайда барып оноюн.

1898.

ЖЕЛСИЗ ТҮНДЕ ЖАРЫК АЙ

Желсиз түндө жарык ай,
Шооласы сууда дирилдеп.
Айылдын чети терең сай
Ташыган дайра күрүлдөп.

Калың жыгач жалбырак,
Шыбырашып өз-өзү,
Көрүнбөй жердин топурагы
Кулпурган жашыл жер жүзү.

Тоо жаңырып үн кошуп
Үргөн ит менен айдакка
Келбедин беле жол тосуп,
Жолугууга оолакка.

Сөз айталбай бөгөлүп,
Түрсүлдөп кагып жүрөгү.
Турбады беле сүйөнүп,
Тамакка кирип ээги.

МЕН КӨРДҮМ УЗУН КАЙЫҢ КУЛАГАНЫН

Мен көрдүм узун кайың кулаганын,
Баш уруп кара жерге сулаганын.
Саргарып жапырагы өлүмсүрөп,
Байкуштун кимдер уксун ыйлаганын?

Мен көрдүм ойноп жүргөн кызыл кийик,
Кансыраган мылтыктын огу тиийип.
Калтырап темселеген, кабак түйгөн,
Кайда батат ал байкуш тарткан күйүк.

Мен көрдүм, сынык канат көпөлөктү,
Ал да билет шат өмүр өтөмөктү.
Диртилдеп алсыз, байкуш күнгө жатат,
Ибарат ал, адамдар аэбы, көппү.

Мен көрдүм ашык жардан убадасыздык,
Ошондой опосузга ичтен сыйзык.
Жүрөктүн илеби сууп, жара түштү,
Чыкпаган чымын жан да күн өткөрдүк.

Мен көрдүм дүнүйө деген иттин бетин,
Бирөөнүн жеп жүрүшөт бирөө этин.
Тынчтык жок ойчулдарга дүнүйөдө,
Көбүнүн сырты бүтүн, ичи түтүн.

1898.

* * *

Өлсөм ордум, кара жер сыз болбойбу?
Откүр тил бир уялчаак кыз болбойбу?
Махаббат, кастық менен жакалашкан,
Кайран менин жүрөгүм муз болбойбу?

Бир күнү тагдыр эркисиз кез болбойбу?
Бирөөгө тез, бирөөгө кеч болбойбу?
Аягын чалыш баскан азоо жүрөк,
Артқыга орду менен көп болбойбу?

Бере албасмын анда жооп мен бечара,
Силерге эрк да тиет байкан кара.
Эки күймөк бир жанга ылайыклы?
Каны күйтөн бир жаным, жаны жара.

Жүрөгүнүн түбүнө терең бойло,
Мен табышмак адаммын аны да ойло!
Кагылышкан, караңғы жерден өстүм,
Мингө жеке бет келдим кине койбо!

Жашымда жалын өстүм ойдон ыраак,
Айлага, ачууга да жактым чырак.
Ойлондум, эрте ойгондум, ойго жетпей,
Көп бастырдым этектен элден бирок.

Эс киргенде тийбеди эрк өзүмө,
Сенделме мен, чөп салба сары изиме,
Эрчибей, эрк да бербей, эл да кетти,
Тынч уктат сен эсирке кан сөзүмө!

Уу өрткө ичим толду, сыртым элдей,
Кетермин мен келбеске жемиш бербей.
Өлөң чиркин өсөкчү элгө жаяр,
Сырымды токтотоюн айта бербей.

1898.

* * *

Кызырып, сурданып,
Дүпүлдөп жүрөгү,
Башкадан уурданып,
Шаштырат тилеги.

Эки ашык кумардуу,
Бир ойдон кайталбайт.
Жолугушса так зардуу,
Сөз жөндөп айталбайт.

Аяндал акырын,
Дил менен алышат.
Шыбырын, тымызын
Ой менен таанышат.

Дем алыш ичишип,
Шадысы суунат.
Белгисиз, кысылып,
Өңү да кубулат.

Ийиндери тийишип,
Тумандайт көздөрү,
Үндөбөй сүйүшүп,
Мас болот өздөрү.

Жанында жапырак,
Үстүндө жылдыз да.
Дирилдеп-калтырап,
Улан да, ал кыз да.

Жат ойдон тыйылып,
Өздөрүнчө убара.
Жүрөккө кан куюлуп,
Жан ракат, сураба.

Жүрөктөр калтырап,
Муундары бош келет.
Ырыска алсырап,
Көздөргө жаш келет.

Құлук тил, терен ой,
Анда сен кайда элең?

**Ашыкка башты кой,
Жеңилдин, билип кой.**

1891.

* * *

Өлөндү мен жазбаймын эрмек үчүн,
Жок-барды, байыркыны термек үчүн.
Кекүрөгү сезимдүү тили элпек,
Жаштарга жаздым үлгү бермек үчүн,
Бул сөздү билбес-укпас, шыктуу угар,
Көзү ачык, көнүлдөрү сергек үчүн.

Туура кел, кыйшық, кылтын, кыңыр келбей,
Сыртын таанып иш бүтпөс, сырын көрбөй.
Чу дегенде кулагын тоскон болот,
Өскөн өси, мындай сөздү мурда көрбөй.
Таң каламын алдынкы айтканды укпай,
«Айта берчи» дегенде тыным бербей.

Сөз айттым Азирет-Али ажыдаарсыз,
Мында жок алтын ээк сарала кыз.
Жамандап карылыкты, өлүм тилеп,

Болсун деген жерим жок жигит арсыз.
«Артық кызыл эмес» деп жипкирбенер,
Бул сөздүн түбү терен бир байкарсыз.

Баатырдан барымтачы туулган шаң го,
Кызчыл да, кызыкчыл да убара жан го.
Арсыз, малсыз, акылсыз, чарбасы жок,
Элирмен деңгэ мас байкалган го.
Беш-алты маңғи күлсө корстон болуп,
Кыйналба, кызыл тилим, түшпө колго.

Өлөнү бар өнөрдүү иним сизге,
Жалынамын, мындаи сөз айтпа бизге.
Өзгө түгүл өзүнө пайдасы жок,
Эсил өнөр кор болуп кетер түзгө.
Омбуу, домбуу, кербестик, суюк аяк
Канчы кызык болмокчу өзүнүзгө.

БИР ШИЛТЕМДЕР *(Экспромттор)*

1

Күн артынан күн туулат,
Бир күн тыным өткөзбөс.
Ой артынан ой туулат
Желге минсен жеткизбес.

2

Белгилүү сөз өлдү, өлдү,
Белгисиз анын мекени.
Эчким билбейт неге көндү,
Жыңсыз кандај экени.

3

Шүйшүнө сүйбөдүм,
Жашыңды сөөгү, шор калың.
Сүйүштүм тийбедим,

Жары да боло албадым.

4

Күчүк асырап ит кылдым,
Ал балтырымды канатты.
Бирөөгө мылтык үйрөттүм,
Ал мерген болуп, мени атты.

5

Аалимден наадан озбойт уккан менен,
Тагдыр көрбөй коеалбайт буккан менен
Ал дагы калыбынан ашып кетпейт,
Сарымсак эрте көктөп чыккан менен.

6

Акыры асыл эмгек соко салган,
Жашынан окуу окуп, билим алган.
Бий болгон, болуш болгон өнөр эмес,
Ак эмгектен башканын баары жалган.

7

Мен боломун дебегин,

Алчаң-алчаң басканга.
Эки көзүң алайып,
Кур карайсың асманга.
Бир илимден башканын,
Баары да кесел, оштонбо.
Анткен адам жолугат,
Кечикпестен тосконго.

8

Дубай салам жазамын Кийизбайга,
Бермек болгон айгырдын көзү кайда?
Көздү көрсөң бересинң, тайсалдайсың,
Алдамчы аталыштын неси пайда?

9

Көк ала булут сөгүлүп,
Жамғыр төгөт кей чакта.
Дайым эле себелеп,
Жаш куюлат оолакта.
Жааган күндөн жаңырып,
Жер көгөрүп күч алат.
Аккан жашка камыгып,
Баш айланат ич жанат.

КӨЖӨКБАЙГА

Жамантайдын баласы Көжөк деген,
Ар кимге ушак айтып бөжектөгөн.
Досун келип досуна ёсөк кылат,
Чиркинде эс болсоочу «сезет» деген.

НАЗАРГА

Мына бул келген Назарбы?
Аксакалы бар айыл азарбы?
Сураганы жалгыз тай,
«Бербейтко» деп сазарбы!

ТАБЫШМАК

Тенир мыкты жараткан сегиз баатыр,
Байыртадан каршылашып келе жатыр.
Кезек-кезек жыгышып кете жаздайт,
Түбүндө кайсынысы жыгат акыр.

Ж а н д ы р м а г ы :

Муну, талсам, ойлонуп акын дениз,
Табалбасам, акылдуу болот небиз.
Кыш менен жаз, күн менен түн, так менен жуп,
Жакшылык, жамандык да — болду сегиз.

ДАГЫ БИР ТАБЫШМАК

Кара жер адамзатка болгон мекен,
Казана ичи толгон ар түрдүү кен.
Ичинде жүз мин түрдүү асылы бар,
Алардын эң артыгы эмине экен?
Жандырмагы — темир.

* * *

Муунсуз тилин,
Буулуккан сөзүн
Зээни бар адам уулуна.
Кишинин сөзүн,
Үккчусун өзүн
Кыйшыгын түзөп туртууга.

«Жакшы тилек
Жылуу жүрөк,
Таппадым» деп түнүлбөс.
Бир кыйбас дос,
Болуш керек,
Тили ойдон бөлүнбөс.

1901.

ИСКЕНДЕР АҢГЕМЕСИ

Ушул эл Искендерди билет бекен?
Македони шаарын кылган мекен.
Филип падыша баласы эр көкүрөк,
Мактоо сүйгөн, кызганчаак адам экен.

Филип өлдү, Искендер падыша болду,
Жашы араң жыйырма бирге толду.
Өзү бийлеп турган эл аз көрүнүп,
Көз алайтып карады онду-солду.

Зордуктап аскер жыйып карууланды,
Жакын жерге жоо болуп тура аттанды.
Камынбаган көп элди кырды, жойду,
Ханды өлтүрүп, каласын тартып алды.

Жазасыз жакын жердин баарын чапты,
Дарыянын суусундай кандар акты.

Чапкан элдин баарысын туткун кылып,
Өкмөтүн колуна тартып алды.

Искендер элди албаган хан койбоду,
Алган сайын көңүлү бир тойбоду,
Арааны барган сайын чоң ачылып,
Жердин жүзүн алууга ой ойлоду.

Кан ичер, каардуу хан ачуусу көп,
Атагынан коркушат журт кайгы жеп.
Ошондо кошоматчы айтат экен:
«Хандын ханы, падышанын падышасы» — деп.

Атагы далай жерге анын жетти,
Жердин жүзүн алууга талап этти.
Эсепсиз аскер алып, жарактанып,
Эл чабдуга алыска жөнөп кетти.

Алдынан чыгалбады эч ким мунун,
Баарын алды, коркутту жолдогунун.
Жан чыкпады күч берип каршы турар,
Жердин жүзүн жеке ээлеп алмакчынын.

Жүрө-жүрө бир элсиз чөлгө түштү,
Жүктөп жүргөн суусунун баарын ичти.
Адам, айбан баары да бирдей суусап,
Башына кудай салды кыйын ишти.

Минип жүргөн аттары терге батты,
Кум үстүндө куланып өлүп жатты.
Тандайлары такылдап, тилдер курган,
Далайлары чокморун сүйрөй качты.

Көз жетпеген эрме чөл түгөнбөдү,
Жылтыраган тунук суу көрүнбөдү.
Далай жигит кубарып, сендирактеп,
«Эми мына күч кетти, өлүм» деди.

Сандалды сар талаада суу табалбай,
Саргайышты кашык суу ууртай албай.
«Кырып салам баарынды» деп кыйкырды,
Суусаганда Искендер чыдай албай.

Астында ат термелип жыгылмакчы,
Искендер да жалынан кучактады.
Жалтырап шоола берген бир нерсеге,

Падышанын көзү түштү ыраактагы.

Барса, бир шылдыраган салкын сымак,
Тасмадай таза арыктан чыккан кулап.
Түшө сала Искендер башын койду,
Ичсе суу өзгөчө таттуу булак.

Искендер кулунна айтты «бу кандай суу?
Баарың ичиp, бу сууга бетинди жуу.
Бир бай элден ушул суу чыккан чыгар,
Өрдөп барып үстүнө «тигелик туу».

«Салкын суу, абдан ичиp каныңыздар,
Суу өрдөп эрте чаап барыңыздар.
Чак келер мага жан жок бул дүйнөдө.
Талкан кылыш шаарын алышыздар!»

Буйрук ^{кылды}, кол жүрдү сууну өрдөй,
Шахзаадага барууга тыным көрбөй.
Көлкөк темир кийинген өңчөй баатыр,
Жөнөп кетти, тарттырып сурнай-керней.

Чыккан аскер суу бойлоп далай жүрдү,
Суунун башы бир туюк чатка келди.
Чаттын өзүн бекиткен алтын коргон,
Каалгасы бекилүү, көзү көрдү.

Каалганы ачууга умтулушту,
Дарбазаны койгулап булкунушту.
Ачалbastan чарчашып, үмүт үзүп,
Калың аскер катардап кайра чыкты.

Долуланып Искендер ачууланды,
Ачууланып коргонго жетип барды.
Каалганы чапкылап кылыш менен,
«Ач эшикти, ачкын» деп унүн салды.

Каалганын жанына бирөө келди,
Ал күзөтчү экенин булар билди.
«Каалганы сага ачлайм, руксат жок,
Жөнүң менен коргондон кеткин» деди.

«Билбесен, мен Искендер падыша — деген,
Жер жүзүн уруштарда баарын женген.
Эшикти ач, кабарыңды айт, билдири мага,

Кордугун өтүп кетти көз көрбөгөн!».

«Мыктымын деп мактанба акыл билсен,
Мыкты болсоң өзүндүн напсициди жен.
Ичи тар көрө алbastын бирөө сенсииц,
Андай киши бул жерге келе албайт тен».

«Талпынган талап менен мен да бир эр,
Көп жүрүп туш болуптур көрбөгөн жер.
Эң болбосо элиме көрсөтөйүн,
Иш кылып, белги болор бир нерсе бер».

Каалгадан ыргытты бир сарамжал,
«Сыйым ушул, падыша, жоолукту ал.
Ичинде бир нерсе бар акыл берер,
Алпар дагы, ойлонуп көзүндү сал».

Ыргытканды кубанып колуна алды,
«Сый алдым» деп элине кайра салды.
Караса ичиндеги бир куу сөөк,
«Бул кандайча шылдыны» деп ан-таң калды.

Ачууланып Искендер болду кектүү,
Эң болбосо билбеди сый бермекти.
Ушул менин төцимби? — деп кыйкырып,
Ыргытып, таштап койду куу сөөктү.

Жолдошу Аристотель акылы мол,
Жерде жаткан сөөктү алды ошол.
Ханга айтты: «Касиет бар бул сөөктө
Көзүнө көрсөтөйүн кабардар бол».

Аристотель акыл сөз айтты жана,
Акыл сөзүн тыңшабай барбы чара:
«Таразаны алдырып, сөөктү сал,
Бир жагына алтын сал, өлчөп кара!».

Бул сөзгө Искендер да карай калды,
Таразаны курдуруп ортого алды.
Алтын, күмүш күрөктөп салса дагы,
Бир кичине сөөктү оодарбады.

Муну көрүп Искендер аң-таң калды,
Бир салмагын алтынга кошо салды,
«Эми кантер экен» деп карады эле,

Мурункудан куу сөөк оорго айланды.

Аристотель акимге падыша келди:
«Ушул сөөк казнанын баарын женди.
Бул сөөктү басарлык нерсе барбы?
Акыл менен ойлонуп, тапчы!» — деди.

Аким жерден толурак алыш барды,
Бир уучтап сөөккө чача салды.
Тигил башы шылк этиш жерге түшүп,
Сөөк башы жогору чыга калды.

Искендер муну көрүп аң-таң калды,
Акимди алышыраак алыш барды:
«Таң каларлык иш болду мунун өзү,
Маанисин айтып берчи?» — деп сурады.

«Бул адам көз сөөгү, — деди ханга,
Тоебу адам көзү минмиң санга?
Дүйнөгө канча болсо тойбосо да,
Өлсө тоет, көзүнө кум куйганда.

Ачууланба, эй падышам, айтайын дат,
Алтын коргон бербеди сизге уруксат.
Сый сурады, бергени бир куу сөөк!
Муну көрүп, алышыз сиз да ибарат!».

Ойлоп-ойлоп, падышанын мойну түштү,
«Тагдырым көрсөттү» деп бул бир ишти.
«Бекерлик экен менин бул ишим» деп,
Колун алыш, элине кайра кетти.

Дүнүйөгө тойбогон ач көз хандын,
Кандай болуп жүргөнүн айта салдым.
Дүйнө әмес, турмушта да эркин болуп,
Эл камы үчүн кызмат кыл, өрнөк алгын.

ЖИГИТТИН КЫЗГА АЙТКАНЫ

Айттым салам калам каш,
Сага курман мал да — баш,
Сагынганда сени ойлоп,
Келер көзгө ысық жаш...

Сенден артык жан туубас,
Тууса тубар, артылбас.
Бир өзүндөн башкага,
Ашыктыгым айтылбас...

Асыл адам айныбас,
Бир бетинен кайрылбас.
Көрбөсөм да, көрсөм да,
Көңүлүм сенден айрылбас...

Ийинимде сиэдин чач,
Айкалышып тай-талаш,

Лаззат алсак болбойбу,
Көз жумулуу, көңүл мас.

Алышып ойноп биз жүрдүк,
Айлуу түн салкын ал күндө.
Жүрөк балкып ийгенде,
Ички сырды түйгөндө,
Издеп табар шумкармын
Жарашыктуу сүйгөндү.

Көзүм тойбойт көркүңө,
Көрсөм дагы жүз кабат.
Ысык тартыл барасынц,
Бир saatтан бир saat.

Сиз кыргоол жез канат,
Ач бетинди, бир карат,
Жакындачы жаныма,
Тамагындан аймалат!..

КЫЗДЫН ЖИГИТКЕ АЙТКАНЫ

Кыйыптырып мактайсыз,
Ойлосоң нени таппайсыз?
Бизде эрик жок, өзүн бил,
Алда неге баштайсыз?

Биз да ар кимди байкайбыз,
Тап бергенден тайбайбыз.
Сиздей асыл кез болсо,
Кантип башты чайкайбыз?

Акылына сөзүң шай.
Сиз — жалын чок, биз бир май.
Жалын сөзүң кирди ичке,
Май турабы ысыбай?!

Кабыл көрсөң көнүлүм жай,
Ант айталаы айныбай.

Алып учкун алыска
Жамандарга кор кылбай.

Тилегимди бербесен,
Амалым не келбесен?
Үйүр кылба боюңа,
Чыны жакшы көрбөсөн!

Кайгым болор черге окшош,
Кара көнүлүм жерге окшош.
Сенсиз мага жат төшөк
Казып койгон көргө окшош...

Сиз бир шумкар алгыр жан,
Жер жүзүнө жар салган.
Сиз сүйгөндө биздин бет
Күн чыккандай албырган...

Көнүлүң турса оштонуп,
Чыны менен козголуп,
Биз кыргоол, сиз туйгун,
Тоюттай бер, кел да алып.

Гүл чыбыктай буралып,
Салмагындан жанчылып,
Калсын кумар бир канып...

Муну жаздым ойлонуп,
Ойдо бардан толгонуп.
Кирсен ичине окуй бер,
Боз балалар колго алыш!

Муну окуса ойлонуп,
Жүрөгүнө от жанып.
Сөздү угарлык жан тапса,
Айтса жарап үн салып.

Айлуу түн жаш күлүк,
Айрылууну эскерчи.
Алыстагы айнек көз,
Арзып жүрөт бир киши.
Абай жазган кыз, жигит
Ал күндөрдүн белгиси.

СУЛУУ КЫЗ

Кактаган ак күмүштөй кең мандайдан,
Аласыз кара көздөн нур жайнаган,
Нип-ничке кара кашы сыйып койгон,
Көркөмү толукшуган тууган айдан...
Мандайдан туура түшкөн кырдач мурун,
Агыш жүз, ал кызыл бет тил байлаган.
Оозун ачса жаркырайт кирсиз тиши,
Ошону көргөн сайнын ич кайнаган.
Сүйлөсө сөзү адептүү, мааниси кең,
Күлкүсү азем булбул күш сайраган.
Жуп-жумур, ак торгундай моюну бар,
Үлбүрөгөн тамагын күн чалбаган.
Келишкен тулку бою эстен кеткис,
Эки алма көкүрөктө кыйшайбаган.
Келбети узун да эмес, кыска да эмес,
Назик бел тал чыбыктай бурандаган.
Этиндөй жаш баланын билеги бар,

Эстесе, толкуп адам туралбаган.
Жибектей кара чачтын аркасында,
Жибитип жаш көңүлүн кубандырган.
Бир сулуу кыз туруптур хан колунда,
Хан да жанын аябай кыз жолунда.
Алтын, күмүш кийгени, камка торко,
Туруучу кыз-келинчек кызматында.

Деген сөз: «бука бууга, алман дууга»
Хан карк болуп түшүптүр айкай-чууга.
«Этимди чал сыйпаган курт жесин» деп,
Жар-таштан кыз кулаптыр терең сууга.

Сан-салтанат кубантпас жаш жүрөктүү,
Хандык, дүйнө жаш кызды сүйдүрмөкү?
Мезгили откөн дооронду кубалаган,
Эмне кылсын картайган куу сөөктүү.

Кары, жаш доорон өзгө таттуу эмес,
Эпке көнөр эт жүрөк сатуу эмес.
Кимде-ким улуу болсо эки мүчөл,
Мал берип алсадагы катын эмес.

Эсерлер жаш катынды құтөт экен,
Жаш кайғысын билдирибей жутат экен,
Ортосунда булардын махаббат жок,
Тушан коюп качырап бука бекен?!

Бай картайса, малына берер чылбыр,
Мал омурдұ жаңыртиас кудай ургур!
Бирөөнүн кызын алып малга сатып,
Жаштық кезин издеген кандай кургур!

Картан бай катуу сак бол, тилге консөң,
Мүйүз чыгар катындын тилине кирсен.
Түк онбойсун, өзүнө өзүн канып,
Дасторкондун байлыгын мактан көрсөң.

Күндөшү байбичеге болот араз,
Жаш қәнүлү жылыбай өчөт калас,
Бирөө көк балтыркан, бирөө куурай,
Бир жерге кошулабы кыш менен жаз?

* * *

Билектей аркасында өргөн порум,
Чачбагы шылдыр кагып жүрсө акырын.
Кундуз бөрк, ак тамак, кара көздүү
Сулуу кыздын көрдүнбү мыйнай түрүн?

Аласыз кара көзү жалжылдаган
Жүрөккө ысык тийин көргөн сайын.
Үлбүрөгөн ак эттүү, ачык жүздүү,
Тиши адеми көрдүнбү кыздын жайын?

Бураң бел, бою сулуу солкулдаган,
Бурулуп, толгон айдай толукшуган,
Бышкан алма сыйктуу таттуу кызды,
Көргөндө эр жүрөгү толкундаган.

Эгерде колун тийсе билегине,
Дүрүлдөп кан согулат жүргөгүнө.

Бетиңди тамагына такап барсаң,
Чымырап буу таркалат соөгүн.

* * *

Кулактан кирип, бойду алар,
Жакшы обон да, таттуу күү.
Көнүлгө түрлүү ой салар,
Күүнүң сүйсөң мендэй сүй.
Ойго келбей дүнүйө,
Өзүмдү өзүм унугуп,
Көнүлүм күүнүң укканда,
Жүрөгүм бойду жылтын.

Суусаган чөлдө суу тапса,
Тулпар башын салбайбы,
Кулагым сонун күү ўкса,
Көнүлдүн мооку канбайбы.

Бир күйгүзүп, сүйгүзүп,
Эски өмүрдү тиргизер,
Өмүрдүн тонун кийгизип,

Жокту бардай жүргүзөр.

Уккандаі болуп әэлигет
Кулагым эски шыбырды.
Көңүлүм толот эски ойго,
Тирилтип өткөн кургурду.

Ичин терең бойлоймун
Откөн күндүн ууларын.
Жана да чын деп ойлоймун
Журттун жалган чууларын.

Көңүлүм жерип кетирчи,
Күндө алдагыч кууларды.
Эсим чыгып қачпаймын,
Мен ичпеген уу барбы?

* * *

Ашыктык кумарлануу — ал эки жол,
Кумарлык бир напси үчүн болот ошол.
Сенден артык жан жок деп ашык бөлдүм.
Мен не болсом болоюн, сен аман бол.
Көңүлүмдүн рахаты сен болгон сон,
Жашырынба, нурұна жан кубансын.
Бирге жаккан бирөөгө жакпачы эле,
Сүйүктүүм тириү жангага неткен жансын?
Ашыктык келсе, женер боюнду алып,
Жүрөктөр безгек ооруу сыйктанып.
Тула бой тоңор, муздаар үмүт үзсө
Же эрисе, ерттөнөр күйүп-жанып.

* * *

Шашкеде сансыз күкүк ыр ырдаган
Каңдай кез дүйнө балқып күү тыңдаган!
Эркелеп мөлтүр булак ала салып,
Сүйкүм жаш үнү менен шынкылдаган.

Алыста тентек өзөн күркүрөгөн,
Жер жатат жалт-жуулт этип бир түлөгөн.
Асмандын өрмөгүндөй жерге төккөн
Бир назық көктөм, жамғыр нөшөрлөгөн.

* * *

Илимден наадан етлөс уккан менен,
Тагдырың көрбөй койбойт буккан менен.
Ал дагы калыбынан узай албайт
Жоогазын эрте көктөп чыккан менен.

Түбүндө баяндуу эмгек эгин салган,
Жашынан окуу окул, билим алган.
Бий болгон, болуш болгон өнөр эмес,
Эмтектен башкасының баары жалган.

МУКАММАРАЗГА

Оору аштан болсо, доо карындаштан,
Мукаммараз атандың бала жаштан,
Мукаммараз дегени шайтан аты —
Кандай молдо койду экен аянбастан.

АБАЙДЫН СМАГУЛ ДЕГЕН ИНИСИНЕ ЖАЛГЫЗ ЧЕТТЕ ЖАЙЛАП ЖҮРГӨНДЕ АЙТКАНЫ

Тоо этектеп жортушат көк бөрүлөр,
Ат артына ал дагы бөктөрүлөр.
Жалгыз жайлап, агайын четте жүргөн —
Далай жаңдын козүнө жек көрүнөр.

* * *

Туугузган ата-эне жок,
Туутузарлык бала жок.
Туушкан-тууган, курбулаш,
Кызыгы менен жана жок.

Толоюн десе чара жок,
Толукшуп жүрөр чама жок.
Аш-уйкудан даам кетин,
Сакал, чачта кара жок.

Байбайчыл тартып бала жок,
Жашгарга жаппас жалаа жок.
Жат короону күзөткөн,
Картаң чалда санаа жок.

* * *

Заман акыр жаштары,
Кошулбас эч бир баштары.
Бирине-бири кастыкка
Койнуна каткан таштары.

Соодасы — ар, ыйманы,
Кайратсыз бой тыйганы.
Эмгектен этти оорутпай,
Кур тицинен жыйганы.

Өнүмсүз ишке чеп-чебер,
Майданга түшпөй неси өнөр.
Уйча тойсо мас болуп,
Босогоғо сәйкөнөр.

Құлмұңдөп турар көздөрү,
Калжын келер өздөрү.

Кейкектеп маза кылам деп,
Чочко тубар сөздөрү.

«ЛЖ» 1970 8-август.

МА ЗМУНУ

**Даанышман оичул
Ааты Токомбаевдин котормосунда**

5

Буркүтчү	14
Калың элим	17
Карап турсам базарга ар ким баар	19
Жашымда илим бар деп эскербедим	20
Картаидык	21
Кириан сөзүм кор болду	23
Көңүл калды	25
Үзүргө	27
Жигиттер оюн арзан күлкү кымбат	29
Илим таппана мактанба	35
Аттын сыны	39
Өлөн	41
Жай	44
Ал арсыздык белгиси	47
Биреенүн кишиси өлсө каралуу ошол	52
Кыш	55
Кулумбаига	58
Ичим өлгөн сырттым соо	60
Сегиз аяк	62
Күз	73
Күләмбаига	75
Татьянанын Онегинге жазган каты	84
Онегиндин Татьянага жообу	89
Каигы толду көөдөнгө	94
Кээде көңүл кургурун	96
Өзгөчө көңүлүм тоерсүн	98
Жазгытуру	101
Жаштыктын оту жалындап	105
Көзүмдүк карасы	109
Менсинбегем	114
Ач карын алымсынбас	117
Далаи сөз мындан мурда көп айткамын	120

Ашыктын тили — тилсиз тил	122
Балалык ётту билдиңбі?	123
Махаббат достук кылууга	124
Сааттын чыкылдагы эмес эрмек	125
Мен салам жазамын	127
Ракымчалга	128
Жүрөктө кайрат болбосо	129
Желсиз түндө жарық аи	131
Мен көрдүм узун қаиың кулаганын	133
Өлсөм ордум кара жер сыз болбоибу	135
Кызырып сурданып	137
Өлөңдү мен жазбаймын эрмек үчүн	140
Бир шилтемдер	142
Көжекбаига	145
Назарга	145
Табышмак	146
Дагы бир табышмак	147
Муунсуз тилин	148
Жоомарт Бекембаевдин котормосунда	
Искендер аңгемеси	149
Жигиттин кызға айтканы	159
Кыздын жигитке айтканы	161
Сулуу кыз	164
Билектең аркасында өргөн порум	167
Кулактан кирип боиду алар	169
Ашыктык кумарлануу — ал эки жол	171
Совет Урманбетовдун котормосунда	
Шашкеде сансыз күкүк ыр ырдаган	172
Сулаиман Маймұловдун котормосунда	
Илимдин наадан ётпес уккан менен	173
Мукаммаразга	174
Абаидын Смагул деген иинисине жалғыз четте жайлап жүргөндө айтканы	174
Туугузған ата эне жок	175
Заман ағыр жаштары	176

ББК 84К7—5

К — 91

Көркөмдөгөн сүрөтчүсү Т. Курманов
Кунанбаев Абай

К—91 Абай: Ырлар./Түз. А. Акматалиев, А. Обозканов
Сүрөтчүсү Т. Курманов — Б.: Шам, 1995 -- 184 б.
ISBN 5—7499—0008—3

Кыргыз эли — Абайды терең сырлуу, кең мазмундуу өлөндүн атасы, даанышман ойчул жана кормочу катары жорору баалашат.

Бул китепке кыргыз тилине каторулган ыр-өлөндерү топтоштурулуп, улуу акындын 150 жылдык мааракесине карата чыгарылды. Ал Кыргыз Улуттук илимдер академиясынын адабият жана көркөм өнөр институтунун окумуштуулар Кенеши тарабынан жактырылып, басмага сунуш кылышкан.

•
K — 4702250202
M 445(11)—95 8-1995

ББК 84К7—5

ISBN 5—7499—0008—3

© «Шам» басмасы, 1995

Адабий-көркөм басылыш
Абай Кунанбаев
АБАЙ
Ырлар

Түзгөндөр:
Абдылдашан Акматалиев
Абды Обозканов

Литературно-художественное издание
Абай Кунанбаев
АБАЙ
Стихи

Составители:
Абдылдажан Акматалиев
Абды Обозканов

На кыргызском языке

Директору К. Сапарбаев
Редактору А. Макешев
Сүрөтчүсү Т. Курманов
Худ. редактору Р. Исаков
Тех. редактору К. Шабралиева
Корректору Н. Мамутова

Терүүгө 13.04.95 ж. берилди. Басууга 29.05.95 ж. кол
коюлду. Форматы 60x84/32. Таймс арийи. Физ. басма табак
5.3. Учеттук басма табак 11,5 Нускасы 2000. Заказ
№ 2023. Келишимдик баа.

Кыргыз Республикасынын «Акыл» концерни.
«Шам» басмасы, Кыргызполиграфкомбинаты.
720461, ГСП, Бишкек, Т. Суванбердиев көчөсү, 102.